Leit. napló: a 5753
csoport: szám.
SZTE Egyetemi Könyvtár
J000356456
IV/1709
2.–
összeragadt lapokat

SZEGED MONOGRAPHIÁJA.[1]

A millennium eseménye csőstűl ontja ránk a monographia-áldást. Vármegyék és városok az ezeréves mult s az ősök emléke iránt való kegyelet adóját sorban rójják le azzal is, hogy történeti eseményeiket „írásban és képekben" megörökíttetik s földjök és tűzhelyök történetét megiratják. A millennium éve óta legalább 20—25 nagyobb monographia készült el, vagy van készülőben. E föladatra vállalkozó írókban oly nagy „kereslet" mutatkozott, hogy az ilyen irányú munkával elhalmozott akadémiai tagok és országos nevű szaktudósok mellett egész csomó „műkedvelő historikus" megbizatást nyert monographia-írásra és közigazgatási főjegyzők, kereskedelmi kamarai titkárok, levéltárnokok, ügyvédek és egyéb dilettans historikusok a városi és megyei monographiákat rendre írták és írják még ma is több-kevesebb lelkesedéssel és történeti készültséggel. A törvényhatóságok, melyek a hazafias kegyelet lerovásának ezt a módját választották, a költségekben sem fukarkodtak s a monographiák megiratására és kiállítására tetemes áldozatot hoztak és miután a nagyközönség használatára készült monographiáink közül most már mintegy 20—25 jó részben készen áll előttünk, nincsen más hátra, mint az, hogy a tudományos értéket vizsgáló objectiv kritika megállapítsa azt, hogy e figyelemreméltó áldozatkészségből ránk zúdult monographia-áradat hazai történetírásunkat menynyivel gazdagította.

Szeged város közönsége is bőkezű áldozatot hozott, hogy tűzhelyének viszontagságos multját és kilencz százados életét írásban bemutassa a jövő nemzedéknek s e munkát Reizner Jánosra, a város egykori érdemes főjegyzőjére, a városi könyvtár jelenlegi tudós igazgatójára és Kulinyi Zsigmond kereskedelmi kamarai titkárra, a *Szegedi*

[1] *Szeged története.* Irta: Reizner János. I. kötet: A legrégibb időtől a XVIII. század végeig. — II. kötet: A XVIII. század végétől az 1879. évi árvízig. III. kötet: Egyházak és hitfelekezetek. Hatóság és társadalom. Egészségügy. Iskolák. Közműveltség. Közgazdaság. — IV. kötet: Oklevéltár. Nev- és tárgymutató. — Kiadja Szeged szab. kir. város közönsége. Szeged, 1899. Nyomatott Engel Lajosnál, 398. l., 367. l., 451. l. és 650. l.

zsidók című munka egyik szerzőjére bízta. A társ-monographusok között a munkát olyképen osztották föl, hogy Reizner János az ősi Szeged multját az 1879. évi árvíz-katastropháig, Kulinyi Zsigmond ellenben az árvíztől lerombolt város újjáalkotásának történetét, az azóta lefolyt husz év munkájának eredményeit a jelen időig rajzolja meg. A munka nehezebbik részére, a nagy magyar város ősi multjának bemutatására, Reizner János vállalkozott, a ki az 1884-ben közzétett programmja szerint már ekkor készült arra, hogy Szeged történetét tiz kötetben kiadja és abból hamarosan két-három kötet[1] töredékes közleményt közzétett. E dolgozatokat az illetékes tényezők elég alaposnak találták arra, hogy hivatalosan is megbízzák a város emlékművének megírásával.

Reizner János a megosztott munkának rá eső részével előbb készült el és könyvét az előszó szerint a jól végzett munka fölötti büszkeség érzésével tette le a megbízást adó városi tanács zöld asztalára és mivel erősen hiszi, hogy kitűzött czélját mindenben elérni szerencsés volt, önérzetes megnyugvással teszi le a monographusi tollat, mondván: „Ime, az emlékszerű mű kész!“ Így most már nincsen más hátra, csupán csak az, hogy a nagy magyar város áldozatkész közönsége és a hazai történettudomány is meg legyen elégedve ez „emlékszerű“ művel, melynek értékét maga a szerző nagy önelégültséggel, mindnyájunk megnyugtatására jó magasra taksálta. Azonban sajnálattal kénytelen vagyok előre bocsátani, hogy ámbár a szerző jó akaratú munkásságát szivesen elismerem, szinte lehetetlen az, hogy a magyar történetírás is annyira meg legyen elégedve a művel, mint maga a mester, sőt súlyos kifogásokat kell emelnie ellene, mert ez a könyv — a mint majd látni fogjuk — a föltűnő történeti tévedések és nehéz botlások egész tárháza és számos organikus fogyatkozása mellett különösen azon nagy hibában szenved, hogy a szerző ez ősmagyar város tanulságos multjáról nem tud igaz és hű képet adni. Nem tud pedig azért, mert készületlenül, kellő adatkészlet nélkül állt neki a munkának és nem gyűjtött annyi történeti anyagot, a mennyi a nagy multtal dicsekvő város majdnem ezeréves életének ismertetéséhez föltétlenül szükséges.

A helytörténeti művek sikeres szerkesztésének az az első alapföltétele, hogy az író a rendelkezésre álló összes anyagot méhszorgalommal összehordja és a szorgalmas búvár nem elégszik meg azzal, hogy a helyszínen föllelhető anyagot fölhasználja, hanem a szomszédos városok és vármegyék, továbbá az országos, egyházi és családi levéltárak, valamint az oklevélmásolatok számos gyűjteményének kiaknázására is figyelmet fordít, a hol czéljaihoz temérdek becses adat birtokába

[1] *Régi Szeged.* I. kötet: A negyvenes évek és a forradalom napjai Szegeden. Szeged, 1884. — Történelmi vizsgálatok a zsidók szegedi letelepülése körül. Szeged, 1885. — Régi Szeged. II. kötet: A kőbárány és a kunpuszták pere. Szeged, 1887.

juthat. És hogy valóban a történeti anyag pontos összehordásában van a monographia-írás módszertanának egyik legfőbb szabálya, azt néhány fáradhatatlan monographusunk nagybecsű művei is mutatják, melyek bámulatos munkássággal, 40—50 levéltár anyagából, 8000—10,000 drb oklevél fölhasználásával készültek. Az ilyen helytörténeti mű igazi kincses bányája régi culturánk becses adalékainak. Reizner János adatkészletét e szempontból számba véve, azt találom, hogy Szeged történetének négy testes kötetéhez még a város területén és környékén található forrásanyagot sem használta föl teljesen. A város levéltárából 152 darab oklevelet és az 1716. évben kezdődő tanácsi jegyzőkönyveket és számadásokat kiaknázta ugyan, de a szegedi piaristák, felsővárosi Minorita- és alsóvárosi Ferencz-rendű kolostor levéltárának anyagát sem értékesítette, továbbá a város egyházkegyúri hatósága alá tartozó négy, illetőleg hat plébánia irattáraira, valamint a szomszéd törvényhatóságok közül Szabadka, Temesvár, Arad, Hódmező-Vásárhely és Kecskemét városok, végül a Szegeddel szomszédi viszonyban levő Bács-, Torontál-, Temes-, Csanád-, Arad-, Békés- és Pestmegyék levéltáraira sem vetett ügyet, mikből számos helyi érdekű adatot meríthetett volna. A szegedi adatok után nem a hazai levéltárak anyagára, hanem a bécsi archivumokéra helyezte a súlyt, a hol az udvari haditanács igtató- és mutatókönyveit átbúvárolta, az udvari levéltárból 24, az udvari kamarai levéltárból 25, a közös pénzügyministerium levéltárából 10, a hadi levéltárból 6, összesen mintegy 65 bécsi oklevelet használt föl. Ezzel szemben a hazai levéltárakból merített anyag csekélynek mondható, mert az országos levéltárból 26, a csanádi káptalan levéltárából 1, Eperjes levéltárából 1, Borsodmegye levéltárából 2, a békésbánáti ev. ref. esperesség iratai közül 1, a Hadik-Barkóczi család pálóczi levéltárából 3, a Pallavicini uradalom sándorfalvi levéltárából 2, a Vedres-család leveleiből 2, összesen csupán 38 darab hazai oklevelet értékesített, mert a Zichy-oklevéltárból közölt 2, Fráter Györgynek a *Történelmi Tár*-ban megjelent leveleiből közzétett 3, a szeged-alsóvárosi Ferencz-rendű klastrom birtokában levő török nyelvű okleveleknek a *Magyar-törökkori államokmánytár*-ban megjelent magyar fordításaiból 7, a Kecskemét levéltárából való és Hornyik János által már kiadott 3 oklevelet nem számíthatom a szerző kutatásaihoz.

A mű összes organikus hibái tehát a szerző azon mulasztásából származnak, hogy nem járt utána a levéltári adatok lelkiismeretes összehordásának; ennek egyik szomorú következménye az lett, hogy a munka beosztása és terjedelme roppant aránytalanná vált. A honfoglalástól a török hódításig, 1542-ig lefolyt hatodfél század nála együtt véve csupán 100 oldalt tölt be, 1542-től viszont 1848-ig terjedő 300 év története már 340 lapot foglal el, ellenben az 1848—49-iki önvédelmi harcz, az önkényuralom, Bach-korszak, a provisorium és kiegyezés

eseményei s az 1879. évi árvíz-katastropha elbeszélése 300 oldalra terjed, vagyis a város alapításától 1848 ig eltűnt kilenczedfél század története terjedelemre nézve csak valami kevéssel több, mint azon harmincz év rajza, a mely 1849-től az 1879-diki árvíz-rombolásig lefolyt eseményeket mutatja be.

A levéltárak elhanyagolása egy másik, még siralmasabb következményt vont maga után. A város tanácsa a megirandó mű terjedelmét négy kötetben állapította meg, ámde a szerzőnek a megbízásban adott terjedelemhez a gyűjtött forráskészlete kevésnek bizonyult és midőn meggyőződött arról, hogy a rendelkezésre álló adatgyűjtemény négy vaskos kötetet nem ad ki, úgy segített magán, hogy a Szeged történetével össze nem függő eseményeket is belegyűrte monographiája keretébe, másrészt ugyanazon adatokat mindenütt párhuzamosan kétszer, háromszor fölhasználja könyvében, minél fogva műve csupa merő ismétlésekből áll. Szeged életével nincsen kapcsolatban azon alaptalan, hosszú okoskodás, hogy Szeged neve a X—XII. századbeli oklevelekben azért nem fordul elő, mert királyaink sok adományt és jogügyletet néha csak századok mulva foglaltak írásba (I 17—18.), azután a dömösi prépostság alapító levelében előforduló s nagy részben megfejthetetlen nevű jobbágyok fölsorolása annak bizonyítására, hogy Szeged vidékét a honfoglaláskor tiszta magyar őslakosság szállotta meg (I. 25—27.), a minek valóságát mai napig soha senki kétségbe nem vonta. Fölöttébb terjengőssé teszi előadását a török krónikák szó szerint való idézése (I. 92—95, 127.), a miknek keleties, virágos irályában tárgyhoz vágó ismeretlen adat különben sem fordul elő. A szent-gotthárdi győzelem, vasvári békekötés, Wesselényi és társainak szövetkezése, az alkotmány fölfüggesztése I. Lipót idejében, Thököly fölkelése, Bécs ostroma 1683-ban, a párkányi és esztergomi diadal s a szent szövetség alakulása Buda visszavívása czéljából (I. 157—159.), Szeged sorsát közvetlenül nem érintették. A II. Rákóczi Ferencz által vezetett szabadságharcz okainak hosszas fölsorolása (I. 207—208.), a kuruczoknak a ráczokkal vívott *halasi* csatája (I. 209.), *Kecskemét* kirablása és *Nagy-Kőrös* megtámadása a ráczok által (I. 221, 223.) s a Duna-Tisza közén pusztító rácz-miliczia kisebb-nagyobb viselt dolga mind olyan esemény, a melynek Szeged történetében semmi helye sincsen és csupán szószaporításra alkalmasak. A boszorkányság, ördöngősség és egyéb babonaság terjedésének hamis okadatolása, az európai államok boszorkányégetéseinek statistikai adatai, a hazai boszorkányüldözések esetenként való fölsorolása (I. 338—343.) csak arra volt jó, hogy a szerző a szegedi boszorkányüldözésekhez a bevezetést mennél messzebbről kezdhesse el. A pestis betegség leírása, tünetei, föllépése, elterjedése és pusztítása Európa egyes államaiban számbeli adatok szerint (III. 167—168.), orvosi szakművekbe és nem egy város történetébe való.

Ezenkívül a szerző, a ki művének roppant terjedelmével szemben aránylag csekély forrásgyűjteménynyel rendelkezik, e miatt mindenik adatát úgy a város külső történetében, mint a belső életét tárgyaló részben újra meg újra kétszer, háromszor fölsorolja, úgy hogy az egész munka nem más, mint ugyanazon adatok vég nélkül való ismételgetése. A belvárosi Szent Demeter-templom nevéből vont azon következtetést, hogy Szegeden a kereszténységet először görög papok terjesztették el, a szegedi főespereseket mint chlor-episcopusokat — mely czímet egyébként az illetők soha sem viselték — kétszer (I. 19—20. és III. 3—4.), az egyházkegyúri jog és lelkészválasztás megszerzését kétszer (I. 61. III. 5.), a Szent Demeter-templom pusztulását, katonai raktárul használását, plébániájának visszaállítását, a jus patronatusért az esztergomi érsekkel és gróf Nádasdi László csanádi püspökkel folytatott küzdelmet, a belvárosi plébániának a piaristák kezére jutását és újra elvételét, a másik három plébánia fölállítását, a csanádi püspökségbe való átkebelezését, a török hódítás előtti többi templomot és kápolnát kétszer (I., II. i. m. és III. 3—29.) tárgyalja. Amadé nádor, Apor vajda, Gentilis bibornok és Tamás esztergomi érsek szegedi tanácskozása a korona visszaszerzése ügyében, kétszer (I. 43. III. 10.), a csanádi káptalan kincstárával és ereklyéivel Dózsa serege elől Szegedre menekül, háromszor (I. 90, 277., III. 12.) fordul elő a műben. A katholikusok és reformátusok viszálkodását az alsóvárosi templom miatt, a török kádik s a pasa előtt tartott hitvitát két helyen (I. 116—117. és III. 13.), az alsóvárosi klastrom törökkori pusztulását, javítására a török hatóságok kiadott engedélyeit, a török korban a barátok egyedül teljesítik a hívek között a lelki szolgálatot, a szegedi gvardiánok a csanádi püspökök helynökei és e vicáriusok neveit ismét két helyen (I. 118—119., III. 14—15.) olvassuk. A minoriták betelepülése, kolostoruk, templomuk fölépítése, plébániájok megszerzése háromszor (I. 297, 372—373., III. 23.), Rókus városrész keletkezése, az ottani „pestises“ kápolna és templom építése, a plébánia szervezése háromszor (II. 27—28., III. 25—26, 174.), a szerb püspökség székhelye kétszer (I. 206., III. 29.), a reformatio terjedése, Abádi Benedek és Szegedi Kis István hitújítói működése, a hitújítók kiűzése 1552. évben Tóth Mihály hajdúi által, háromszor (I. 115—117., III. 33, 345.), a kúnok határfoglalásai, ezek elleni panaszok, kétszer (I. 67., III. 47.) merülnek föl. Az országgyűlési követek, követi utasítások többször (I. II. i. m. és III. 48.), a bíróválasztásoknál ismétlődő verekedések, lázongások, a bíróválasztás szabályozása — ez utóbbi mind a három helyen majdnem szóról szóra — háromszor (I. 55—56., III. 55—56, 69.) bukkan föl a műben. Zákány István a csanádmegyei Szitáry vagy Csatáry (helyesen: Isztári) család birtokát adományul nyeri, kétszer (I. 98., III. 56.), a mészáros czéh által a bíróválasztás miatt támasztott zavar, III. Károly a várost a pal-

losjog gyakorlásában megerősíti, kétszer (I. 140—141. 257., III. 57.), a szegedi „cives et hospites“ ismertetése, „átpolgárosodása“ (?), háromszor (I. 38—42., III. 55, 92, 417—418.), a polgárőrség alakulása, szervezete, kétszer (II. 20., III. 110.) ismétlődik, csak hogy az 1805. után fölállított polgárőrségi századok létszámát az egyik helyen 1000 főre (II. 20.), a másik helyt ellenben „másfélezer“ főre teszi (III. 113.). A szőregi uradalom megszerzését és előnyös hatását a város haladására, háromszor (I. 381—382., II. 17—18., III. 117.), Kistelek benépesítését, temploma és plébániája építését, háromszor (I. 374—375., II. 28., III. 120.), a harminczas évek ivókompániáját (iszákregiment), kétszer (II. 22., III. 148.), a század elejének társadalmi életét — majdnem ugyanazon szavakkal — kétszer (II. 21—22., III. 148—149.), a népvezető Tóth Mihály hatóság ellen való vádaskodását és „nyelvkötésre“ ítélését, kétszer (II. 23., III. 67—68.) és hogy Bonyhádi István megyefőnök a tanyák lakosságát falvakba akarja terelni s az 1863. évi aszály pusztításait kétszer (II. 245., III. 438.) említi. Ezzel azonban még nincsen kimerítve a szándékos ismételgetések végtelen tömkelege. No de gondolom, hogy az itt fölsoroltak mutatónak épen elegendők lesznek. Növeli még a könyv terjengősségét a latin okleveleknek a szövegben közölt fordítása és a szövegben nem való családi leszármazások fejtegetése, egykorú helyrajzi térképekhez fűzött értelmezgetések, kútfőmagyarázatok és egyéb jelentéktelen apró cseprő adalék indokolatlan beékelése. Ha tehát a nem szegedi érdekű tárgyakat, a mindenféle lényegtelen szószaporító dolgokat, a melyektől a szerző műve csak úgy hemzseg és főképen a rengeteg ismétlést elhagyjuk, akkor Szeged monographiájának három izmos kötete bizony szerény vékony füzetté zsugorodik össze.

A munka fölsorolt szerkezeti gyarlóságaihoz hozzájárul még az, hogy a szerző még e sovány adatkészletet sem birta kellően áttekinteni a földolgozásnál, mert a véget nem érő ismétlések áradatában lépten-nyomon eltévedt, sőt minduntalan komikus ellenmondásokba és szánalmas összeütközésbe jutott önmagával, úgy hogy sok helyen maga sem tudja azt, hogy az egymással éles ellenmondásban levő állításai közül melyik az igaz. Egy helyen Mátyás király 1475. évi október 25-én — Szent Demeter egyház védszentjének előünnepén — ajándékozta a 60,000 forintra becsült palástját a nevezett templomnak, hogy abból casulát készítsenek (I. 76.), másutt 1465. október 26-án — Szent Demeter napján — helyezi adományul királyi palástját a templom oltárára (III. 5.). A két állítás között ellenmondás van az adományozás évére és napjára s a különbség nem sok, csak tiz esztendő. Azonban Heltai Gáspár, a kinek a művéből a szerző merített, nem említ évet, hanem csak annyit mond: „Mikoron *egyszer* Szegeden az gyűlésben vala és Szent Demeter napján bement volna a nagy Misére“ Mátyás

király és lekapcsolá válláról nagy értékű fejedelmi köpenyét s azt az Úr oltárára ajánlotta.[1] A Szent Demeter-templom újjáépítésénél a munka megkezdését egy helyen 1525. évre (I. 371.), másutt 1715-re (III. 6.) helyezi (ez a helyes), harangjainak beszerzését pedig hol 1739. évre (I. 371.), hol 1737-re (III. 6.) teszi. Előbb azt állítja, hogy a Tóth Mihály hadi vállalatát titokban támogató négy szegedi barátot az állásáról elmozdított Héder bég szegedi szandzsák utóda: Kászon becskereki pasa végeztette ki (I. 131.), utóbb azonban azt vitatja, hogy a négy szerzetest a hadjáratban való titkos részvételért Héder bég fejeztette le (III. 13.). A dolog itt is úgy van, hogy a forrás nem mondja meg, hogy az a pasa, a ki a négy szerzetesnek 1552. évi augusztus 16-án fejét vétette, Héder bég, vagy Kászon volt-e?[2] A havi boldogasszony csodatevő oltárképe az alsóvárosi templomból az 1526. évi török dúlás idején a Csöpörke-tó fenekére került és elrejtve sokáig ott maradt (I. 95.), de hátrább meg azt írja, hogy a kép az 1525-diki török pusztításkor került a tó fenekére, a honnan 1630-ban romlatlan állapotban csodás módon ismét napvilágra jutott (III. 19.). A török pusztításra nézve az előbbeni állítás a helyes, mert Szegedet a törökök nem 1525. évben, hanem a mohácsi vész idejében, 1526. szeptember 29-én dúlták föl először. A II. Ulászló idejében uralkodó pestist hasonlóan két helyen érinti, de itt is két gyékényen árul. Egyik versiója szerint Budáról, a pestis elől menekvő II. Ulászló 1495-ben érkezett Szegedre és innen Csanádra utazott (I. 87.), a másik szerint a király 1510. évben jött a pestis elől Szegedre (III. 169.). Azonban a pestis 1495. folyamán dühöngött s e miatt a budai országgyűlést föl kellett oszlatni s a királynak a pestis elől Szegedre menekülése 1495-ben történt.[3] Ugyanazon tárgyról néha botrányos ellenmondással ír, pedig a minden kétséget eloszlató oklevél is a kezében van. A szegedi születésű Lukács zágrábi püspök a Szent Demeter-templom javára 1501. évben gazdag adományt tett és a többi közt Kameniczen egy „Kutyás“ nevű szőlőt a templomnak hagyott (III. 5.), másutt ellenben azt tanítja, hogy Lukács zágrábi püspök adományából az ősi Szent Demeter-plébániának is volt egy szőlője a Szerémségben, nevezetesen Kutyáson (III. 441.), de a szerző által közölt oklevél azt mondja: . . . „item unam vineam Kwthyas vocatam in promontorio oppidi Kamanz habitam“ . . . (IV. 92.), a miből kitűnik, hogy a szőlő nem „Kutyás“-on volt — mert ilyen nevű helység a Szerémségben soha sem létezett — hanem Kamancz (ma Kamenicz) város szőlőhegyén feküdt a „Kutyás“ nevű szőlő. Azután a zágrábi püspök az adományt az oklevél szerint

[1] Heltai Gáspár: *Magyar Krónika.* Nagy-Győr, 1789. II. darab. 264.

[2] Ordinánsz Konstantin: *A Libanus havasi alatt illatozó titkos értelmű rúzsa.* Szeged, 1831. 85. l.

[3] Istvánfy (1758-ki bécsi kiadás) 42. l. — Horváth Mihály (1871. évi kiadás.) III. 271.

ÉRVÉNYTELEN

nem a plébánia, hanem a templom számára tette. Nézzünk egy másik jellemző esetet. Amhát pasa 1542-ben parancsot küldött Zákány István főbíróhoz, hogy az összes hajókat és naszádokat Kanizsára rendelje az oda érkező Péter moldvai vajda seregének átszállítására (I. 107.); másutt ellenben arra oktat bennünket, hogy 1543-ban Mihály moldvai vajda, midőn a szultán csapataival egyesülendő, Kanizsánál a Tiszán átkelni óhajtott, a szükséges hajókat és dereglyéket Szegeden szedette össze (III. 482.). Itt hármas ellenmondás van: a moldvai vajda nevére, az időre és a tényre nézve. Nem Mihály, hanem Péter moldvai és Radul havasalföldi vajda kapott parancsot, hogy Buda oltalmára siessenek és pedig nem 1543-ban, hanem 1542 ben, mert 1542. évi szeptember hóban szállotta meg a német birodalom egyesült hada Budavárát, melynek védelmére a szultán Amhát ruméliai béglerbéget s a két oláh vajdát nagy sietséggel útba indította.[1] Azután a moldvai vajda a Tiszán való átkeléshez szükséges hajókat, dereglyéket nem szedette össze Szegeden. Erre a parancsot nem is a vajda, hanem Amhát pasa adta ki október 16-dika előtt néhány nappal. A hajókat sem vitték Szegedről Kanizsára, mert október 16-dikán Zákány István Szegeden, Amhát pasa pedig Baja mellett, a sárközi táborában értesült, hogy a német hadak a segélyül sietők, török seregektől megrémülve, Pest vívásával gyorsan fölhagytak és ész nélkül Esztergomhoz vonultak vissza,[2] mire azután az útban levő moldvai vajda is visszafordult és hazament seregestül, bojárostúl. Így hát a hajókra nem volt szükség és ki se mozdították azokat Szegedről. Sajnálatos, hogy egy monographus a markában levő positiv adatok ellenére ilyen komikus tévedésekbe esik. Hasonló ehhez a következő is. A Szent György-templom valószínűleg a török hódoltság alatt elpusztult és a templom anyagát a várépítésnél fölhasználták. A törökök kiűzése után a hatóság 1719—22. években a Szent György-templomot romjaiból némileg helyreállíttatta (III. 21.). „A romokban heverő felsővárosi Szent György-templom helyreállítási munkáit a város már 1719-ben megkezdette és néhány év alatt be is fejezte“ (I. 291.). Másutt ellenben azt írja, hogy a felsővárosi templom óhajtott restauratiója azonban egészen elmaradt. A beomlott oldalfalak 1722-ben valamennyire fölemeltettek ugyan, úgy hogy jó ideig ottan istentiszteletet is tartottak, de ez a helyreállítás csak rögtönös volt (I. 372.). Ebből kitűnik, hogy a romtemplom anyagát a várépítéshez még sem használták föl, a mi a helyreállítást illeti, a beomlott falakat — a szerző szerint — fölemelték ugyan, hanem „ez a helyreállítás csak rögtönös volt.“ Hát kérem, ez nem logika! — Még szembeszökőbb az ellenmondás a következőkben. A nagy erdőségek, a mocsári tölgyerdők renge-

[1] *Történelmi Tár.* 1878. évf. 524.

[2] Zákány István 1542. október 16-án kelt levelei. Reizner János: *Szeged története.* IV. 142.

tegei, valamikor a tiszai ártereket is ellepték s a szegedi földön a Maty-ér és Sáros-völgy környékén kiterjedt erdőségek voltak. Bertrandon de la Brocquière a Szeged körül létező erdőkről emlékezik. Azonban II. Lajosnak 1516. évi oklevele szerint a szegediek az épületfát a Tiszán és a Maroson vámmentesen szállították és ez arra enged következtetni, hogy a szegedi erdőtermék az építkezésre és tüzelésre elégtelen és alkalmatlan volt. Tüzelésre leginkább nádat és tőzeget használtak, vagy a füzesek fáit, a mint erről Zsigmond király 1411. évi oklevelei emlékeznek (III. 446. l. és ugyanott 3 jegyz.). E zavaros gondolkodással a tudós szerző maga alatt vágja a fát és maga alá tüzel. Az igazság itten az, hogy Szeged területe hajdan is szegény volt fában, az épületfát akkor is a felvidékről és Erdélyből szállították, a mit a királyok szállítási kedvezményekkel segítettek elő. Azután Bertrandon de la Brocquière „a Szeged körül levő erdőkről" nem emlékezik, sőt ellenkezőleg, azt irja, hogy egész hosszú útjában (Becsétől számítja), egy ér mellett elterülő két kis bereken kívül egyetlen fát sem látott s a lakosok csupán szalmával és náddal tüzelnek.[1] Az állítólagos tiszaparti fűzfaerdők nem hogy a valóságban nem léteztek, hanem még Zsigmond királynak 1411. évi oklevelében sem fordulnak elő, mert az oklevél mindössze csak a tiszai rév mellett álló bizonyos füzesről, jobban mondva néhány fűzfáról (... cuiusdam silve salice, seu arborum salicum in portu seu rippa Ticie existentium . . .) emlékszik meg (IV. 23.). Ebből kitűnik, hogy a Maty-érig terjedő rengeteg erdőségek csak a szerző képzeletében honoltak s a valóságban csak néhány árva fűzfából állottak. A III. Károly idejében Szegedinácz Jovánovics Péró szerb kapitány által szított fölkelés eseményéből is szeretne valami epizódot Szeged históriájába illeszteni és egy helyen azt mondja, hogy Szeged fegyveres polgársága azon hírre, hogy a zendülők egy csapatja Szeged ellen indult, hogy azt kirabolja, azonnal a fölkelők ellen vonult, de a vidék átkutatása után arról győződtek meg, hogy a hír alaptalan volt s a derék polgárőrök „megnyugodva" tértek haza (I. 336.), másutt ellenben azt vitatja, hogy a fegyveres polgárőrség a város felé készülődő egyik lázadó csapatot szét is vert (III. 110.), pedig a polgárőrség eleven zendülőket nem is látott, mert az öt-hatszáz főnyi békési fölkelő kuruczoknak eszökágában sem volt, hogy a rendes császári katonasággal megszállott és ágyúkkal fölszerelt szegedi vár ellen induljanak, sőt még Csongrád vármegye területére sem nyomultak be és mozgalmuk Békés-, Zaránd- és Aradmegyék területének is csupán egy kis részére szorítkozott.[2]

Hogy milyen súlyos mulasztás volt a levéltárak mellőzése, leginkább az mutatja, hogy a szerző a kellő oklevéltári anyag hiányában

[1] Szamota István: *Régi utazások Magyarországon.* (Olcsó könyvtár) 91. l.
[2] V. ö. Márky Sándor: *Péró lázadása.* Értek. Tört. Tud. köréből XV. köt. 11. sz.

kénytelen volt a hézagosan közölt forrásanyagra támaszkodni és minden apró-cseprő, „sokszor jelentéktelennek látszó adatoknak is hasznát“ venni. Azonban e töredékes és üres adatok gyakran siralmas tévelygésbe és szánalmas csalódásba sodorták a szerzőt, a ki a város multjának földerítése mellett, az előszóban tett kijelentése szerint, még azt is föladatául tűzte, hogy a szegedi „köztudatnak tetsző“ és „a szivekhez férkőzött“ számos helyi mondát és legendát kiigazítja s a város multjáról forgalomba jutott előítéleteket megczáfolja, de e kétes értékű adatai őt magát is gyakran lépre viszik, a minek azután az az eredménye, hogy az előítéletek kiirtása helyett azok számát maga a szerző újabb tévedésekkel szaporítja. Hozzájárul még az is, hogy a szegedi legendák kiirtására vállalkozó szerző sokszor positiv adatok hijában „egybevető következtetésekkel“ dolgozik és e módszerével is számos históriai botlást követ el és a valóságban eddig nem létezett szegedi mondák helyett ő maga fog számos helyi legenda termeléséhez bőséges anyagot szolgáltatni. Így például a szegedi Szent Demeter legendáját a következőleg alkotja meg. Abból, hogy a belvárosi templomot Szent Demeter egyházának hívják, azt akarja elhitetni, hogy a kereszténység behozatala előtt is volt Szegednek keresztény temploma (I. 19.), mely még abban az időben keletkezett, midőn Géza fejedelem alatt görög — konstantinápolyi — papok térítése következtében a kereszténység Szegeden is és Dél-Magyarországon is meghonosodott (I. 19—20., III. 3.). Mivel pedig a kereszténység a római egyház elterjedése előtt Szegeden már meg volt erősödve és itten már templom is létezett, ez okot adott Szent Istvánnak arra, hogy a római egyház szervezete értelmében Szegeden főesperességet állított. Ime, a Szent Demeter bő átalvetőjéből sorban rajzanak ki Szegedre a bizanczi hittérítő görög papok és a római katholikus főesperesek és ez állítások okadatolásában egyetlen érve az, hogy a szegedi ősi templom védszentje, Szent Demeter (Demetrios) „a görögkeleti egyháznak volt kedvelt és népszerű alakja“ (I. 20.) és „mondhatni, hogy különleges keleti szent.“ Azonban hazánkban a Szent Demeter a nyugati egyháznak volt kedvelt és népszerű alakja és épen olyan tősgyökeres magyar szent, akár csak a Szent György (Georgios) és Szent Miklós (Nikolaos), a mit a temérdek Szent Demeter nevű helység bizonyít, a melyek mind olyan helyen fekszenek, a hova a római hit előtt görög pap térítési szándékból a lábát se tette be. E helységek Szent István után 2—3 század mulva alakultak[1] és kezdettől fogva római katholikus népség lakta azokat. Most már kinek jutna eszébe azt vitatni, hogy e Szent Deme-

[1] A gömörmegyei Szent Demeter 1407, a bihari 1406, a csanádi 1484, a torontáli 1454, a bácsi 1457, a két bodrogi 1401, a két tolnai 1309 — és a két baranyai közül az egyik 1330, a másik 1396-ban merül föl az oklevelekben. V. ö. Csánki Dezső: *Magyarorsz. politikai földrajza a Hunyadiak korában.* I. 147, 622, 703, II. 130, 161, 208, 524, 525, III. 346, 451.

ter nevű helységekben mindenütt előbb a görögkeleti hit terjedt el és csak azután vert ott gyökeret a római egyház. Az sem történeti tény, hogy Géza fejedelem korában a kereszténység terjesztésében Dél-Magyarországban konstantinápolyi görög papok buzgólkodtak, mert az első görög papokat Dél-Magyarországba Szent István kortársa és ellensége Achtum, a Kőrösök, Maros és Temes vize között lakó ősmagyar nemzetség feje, hozatta Görögországból. Achtum a görögkeleti hitet fogadta el és maga sem itthon, hanem Viddin városban keresztelkedett meg, majd hazajövén, lakhelyén, Marosvárott (később: Csanád) Keresztelő Szent János tiszteletére monostort alapított és apátot helyezett bele görög barátokkal az ő rendjök és szokásuk szerint. A marosvári görög monostoron kívül más klastrom nem volt e tájon addig, a míg Csanád vezér Achtumot legyőzvén, Oroszlámoson Szent György tiszteletére másik monostort alapított és görög barátokat hívott oda a marosvári Keresztelő Szent János klastromából.[1] Erős önámításban szenved tehát az, a ki azt hiszi, hogy Szegeden Géza vezér idejében a görögkeleti hit gyökeret vert, mert még eddig azt se sikerült igazolni, hogy Szeged már Géza és Szent István idejében fönnállott és lakott hely lett volna.

Szent István az Achtum ellen viselt hadjárat idején seregeit (?) nem vezette át Szegednél a Tiszán (I. 19.), mert az Achtum elleni háború főforrásában, a *Szent Gellért legendájá*-ban Szegednek még a neve se fordul elő és a sereget nem is maga István, hanem Achtum üldözött és elpártolt főembere, az új keresztény Csanád vezér, a Doboka fia, vezette. Még nagyobb tévedés az, „hogy az első szent királyt az Ajtony (Achtum) ellen intézett hadjárata alkalmával a város a falai között üdvözölte“ (I. 42.), mert az Achtum ellen küldött sereggel maga István nem vonult a harctérre, hanem székvárosában maradt. A csatában megölt Achtum fejét Csanád bajtársa, Gyula vitte a királyi udvarba, mire a király Achtum fejét székvárosának tornyára tüzette.[2] Tehát a szent királyt a dölyfös ellensége fölötti győzelem esetéből Szegeden nem üdvözölték, mert István sem ez, sem más alkalommal Szegeden nem járt. A szegedi főesperességet nem Szent István alapította és ez nem is hihető, mert a szegedi főesperesség létezését bizonyító oklevél csupán 1199. évből való és István halála után százhatvan évvel később kelt. Az sem utolsó botlás, hogy a Szent István idejében nem is létezett szegedi főespereseket a távolabb székelő püspökök helyetteseinek és a püspöki jogok gyakorlására följogosított „mezei püspököknek“ teszi meg (I. 19.), a mi ismét alkalmas adalék egy újabb szegedi legenda költéséhez.

Szent László uralkodása alatt 1091. évben betört rabló kúnok, a

[1] V. ö. *Szent Gellért legendája* cap. 10—11.
[2] *Szent Gellért legendája* cap. 10.

kik Kotajdnál (Tokaj) a Tiszán átkelve, három csapatra oszlottak, Szegedet nem dúlták föl (I. 41.), mert a *Képes krónika* — a kúnok pusztítására elsőrangú kútfő — nem mondja azt, hogy az a kún csapat, mely a Tisza mellett dúlva, égetve lefelé vonult, Szegedet kirabolta és városnak még a neve sem fordult elő a fenti krónikában.[1]

A Szeged határában levő régi helynevek, mint Gajgonya, Tere, Velez, Buzgán, Tarján, Baks, Tömörkény stb. nem hun-avar eredetűek és nagy tévedés az is, hogy e helynevek szerint a honfoglaló magyarság Szeged körül avar törzsekre bukkant és azokkal egyesült (I. 27—28.), mert e helynevek mind ősi magyar személynevek, még pedig azon ősfoglalók nevei, a kik a szóban levő területeket először megülték és lakottá tették. Ezt azon körülmény is bizonyítja, hogy e helynevek nemcsak a szegedi földön, hanem az országban másutt is előfordulnak. Baranyában Terehegye,[2] Abaujban a XIII. században Baks és Baksa fordul elő, a melyek az ős Baksa nemzetség és ebből eredő Baksai családok birtokai voltak.[3] Heves vármegyében 1648-ban a Velez családból Velez Gáspár birtokos nemes élt.[4] A Tarján nevű ősmagyar törzs emlékét számtalan helység és városrész tartja fönn ma is. Az Árpádkorban elterjedtebb helynevek közé tartozó Tömörkény hasonlóan az ilyen nevű ősbirtokosokra emlékeztet.[5] A Zákány a Hunyadiak korában Zala- és Tolnamegyében mint puszta, Somogymegyében pedig Zákány nevű vár és város fordul elő, melyet a Zákán vagy Zákányi nevű nemesi család birt.[6] A Buzgán névről pedig régen megírták, hogy Kun László király egyik gyilkosának, „Árbucz"-nak fia, Buzkán vagy Buzgán Szeged közelében ütött állandó tanyát. Itt állott 1423. évben Buzgánszállása nevű kúntelep, mely a mai Horgos községgel határos „Buzgán" pusztán feküdt és a szegedi földön ma is a Buzgánhalom tartja fönn emlékét.[7] Tehát a szegedi terület helynevei — a szerző fölfogásával ellentétben — semmi esetre sem igazolják azt, hogy a honfoglalók itten hun-avar törzseket találtak, hanem csak annyiról tanuskodhatnak, hogy Szeged vidékét vegyületlen, tiszta magyarság szállotta meg.

Az oklevelek hézagos adataiból a szerző gyakran sokkal többet olvas ki, mint a mennyi azokban van és olyan elméleteket épít rájok, a miket elfogadni nem lehet. Különösen a szegedi civisek és hospesek[8]

[1] *A Képes vagy Márk krónikája.* (Toldy Ferencz kiadása.) 79 l.
[2] Várady Ferencz: *Baranya vármegye tört.* IV. 409.
[3] Csoma József: *Abauj vármegye monographiája.* I. 64—68.
[4] Szederkényi Nándor: *Heves vármegye tört.* III. 250.
[5] „Temerkény" előfordul Csongrad, Csanád-, Temes- és Somogymegyében; Tolnában kettő is, mint helység és puszta. Csánki Dezső: u. o. I. 705. II. 66, 651. III 455.
[6] U. o. II. 458. 484—485. III. 124.
[7] Gyárfás István: *A jászkúnok tört.* III. 57.
[8] Nem hospitesek, hanem hospesek, mert latin szónál a magyar *ek* többes rag az egyes szám nominativushoz, nem pedig a többes szám nominativusához járul.

rendjéről állít sok valótlanságot. A hospesek rendjét nem Szent István szervezte és e rend nem is keletkezett Szent István alkotmánya alapján (I. 39—40.), mert a szent király törvényében említett hospesek (in hospitibus) külföldi vendég és jövevénynépek, vagyis idegen telepesek voltak.[1] Nagy tévedés az is, hogy a hospesek a civisekkel együtt a várnépek egyik osztályát tették és hogy a várjobbágyok sorába tartoztak volna (I. 39.), mert a hospesek sohasem voltak a királyi várak megyéiben élő szolgálattevő népek, a kiket a latin terminologia röviden castrenses (királyi várak szolgái) néven említ, hanem külföldről érkezett idegen települők valának. A civis sem jelent még Szent István idejében várnépet, hanem a „cives" annyi, mint a király vitézei, vagyis a királyi vármegyékben élő vitézek, jelesül a kik a királyi várakat őrizték,[2] úgy hogy akkor a várat is civitas-nak, a király vitézeit pedig civilesnek is nevezték,[3] holott e terminusok később csupán a várost és polgárt jelölték. Nem felel meg tehát a ténynek, hogy Szeged lakossága Szent István idejében a várnépek rendjébe osztatott be és hogy a szegedi ősi hospesek rendje Szent Istvántól ered (I. 40.), mert a hospesek, a kiket a XII—XIII. században a királyok birtokaikra ugy a külföldről, mint az ország népeiből rendszeresen gyűjtöttek,[4] a kiváltságleveleik szerint városi lakosok voltak és a polgárokkal egyenlő jogokat vívtak ki[5] s a polgári jogállás leglényegesebb föltételét: az önkormányzatot már ekkor birták, a vármegyeispán alól ki voltak véve és a soraikból választott bíró szolgáltatott fölöttök igazságot.[6] A szegedi civisek és hospesek csakis a tatárjárás után, 1247-ben tűnnek föl, sohasem állanak a csongrádi királyi vármegye vagy a szegedi királyi vár ispánjának hatósága alatt, hanem mindig a közülök választott bírótól függöttek, városi lakosok voltak és sohasem tartoztak a várnépek sorába. Az is érdekes, hogy a szerző minden bizonyíték nélkül a szegedi hospeseket őstermelőknek tartja, és hol „nagygazdáknak és tanyás gazdáknak", hol „gazduram, vagy öreggazda" értelemben veszi őket (I. 40—60., III. 418., 422. l. 1. jegyz.), holott épen a szerző által ismertetett oklevelekből az tűnik ki, hogy kézművesek, sószállító hajósok, fuvarosok és vásárokra járó kereskedők voltak. Az se igaz, hogy Szegeden a XIV. század közepéig a két külön polgári község — Felső-Szeged és

[1] Dr. Márkus Dezső: *Corpus Juris Hung. Magyar Törvénytár*, 1000—1526. évi törvények. Szent István I. törvénykönyvének 6. fej. 1. köt. 13. l. — Még Kálmán király idejében is a hospesek külföldi, idegen vendégek voltak, mit Kálmán I. törvénykönyvének 35. fejezete bizonyít. — Pauler Gyula: *Magyar nemzet tört. az Árpádházi királyok idejében*. I. 234. — Hajnik Imre: *Magyar alkotmány és joglörténelem*. 141. l.

[2] *Corpus Juris Hung. Magyar Törvénytár*. I. 25. 1. 3. és 5. jegyz. és Pauler Gyula: u. o. I. 498. és 505. l.

[3] Pauler Gyula: u. o. I. 505. l. 75. jegyz.

[4] U. o. I. 441.

[5] Szalay József: *Városaink a XIII. században*. 52—54. l.

[6] Hajnik Imre: *Magyarország az Árpádházi királyoktól az ősiség megalapításáig*. 46. l.

Alsó-Szeged — külön bírákkal és vásárokkal azért fejlődött ki, mivel a felsővárosi és alsóvárosi hospesek külön századokba osztattak be és más-más parancsnokok alatt állottak s e katonai fölosztásból és igazgatásból fejlődött ki lassanként a két polgári község (I. 40—56.), mert föntebb már láttuk, hogy a szegedi civisek és hospesek sohasem állottak a vármegyeispán és századosai vezénylete alatt, azután a mesterségeket, hajózást és kereskedést űző hospesek mint nem katonák, mit kerestek volna az ispán századaiban? Súlyos csalódás az is, hogy a hospesek a nemességgel egyenlő kiváltságnak örvendtek (III. 418.), mert a hospesek a király birtokain éltek és nekik a király földesurok volt, holott a nemesek, mint szabad birtokosok, magok is földesurak voltak. A királyi városokban élő hospesek jogállását mindenkor a királyi kiváltságlevél külön-külön állapította meg de valamennyi kiváltságlevélben kifejezést nyert az, a mire a polgáremberek fölöttébb büszkék voltak, hogy a hospesek a királyi vármegyék szolga népei közül kiemeltetnek és nem az ispán hatósága alá, hanem a városi polgárok sorába helyeztetnek. Ez volt az oka annak, hogy ez új jövevény lakókat a királyi városok régebbi törzsökös civiseivel szemben vendégeknek — hospeseknek — nevezték.

Az se igaz, hogy Szegeden a XV. század közepén két — külön bírák alatt álló — autonom polgárközség, vagy két külön város — Alszeged és Felszeged — fejlődött ki (I. 56—57.), hanem csak külön bírákkal és vásártartási joggal biró városrészek képződtek, a mi horribilis különbség és nem két városrész, hanem három alakult, a melyek között Felszeged nevű nem is fordult elő. E három városrész a következő: 1. Szeged a királyi várral és Szent Demeter-templommal (az oklevelekben: Castrum nostrum Zegediense ac oppidum nostrum Zegediense, seu civitas nostra Zegediensis), a mostani belváros. 2. Alszeged (az oklevelekben: Alzeged, Zeged inferiori), a mai alsóváros. 3 Felső-Sziget városrész (az 1431. évi oklevélben: . . . . ad eandem civitatem nostram Zegediensem ad locum Felsewzygeth vocatum . . . .), a hol a Szent György vértanúról nevezett plébánia-templom állott — a mai felsőváros — s e városrész vagy helység (. . . . ad locum Felsewzygeth . . .) 1431-ben külön vásártartásra nyert jogot. A városnak a török uralom előtti fekvéséről és kiterjedéséről tévesen vitatja azt, hogy a város ekkor egymástól távolabb eső, több szigetcsoportból állott s a köztük lévő mocsarakon és ereken mindenfelé áthidalások vezettek keresztül (I. 31.), mert ha az 1552. évi leírást, a melyre hivatkozik, elolvassuk, abban a szigetcsoportokat, azok körül lévő mocsarakat, ereket és áthidalásokat nem találjuk.[1] E tévedés annál visszásabban

[1] E leírás az 1552-ben Szegeden járt Aldana Bernát spanyol tábornok fivérének, Aldana Vilella leveléből van véve, a ki sohasem volt Szegeden és Bernát elbeszélése után írt. Az idevágó részlet ez: . . . . „a város nyílt volt, körfalak nélkül, igen rongált

hat, mert másutt viszont a szerző azért harczol, hogy Szeged csupán egyetlen utczából állott, a mely egy mérföldnyi hosszú volt (I. 46.) és valószínűbb is, hogy az ősi Szeged hosszan és keskeny tagban nyúlt végig a Tisza mellett.

A helytelen földrajzi meghatározásoknak egész özöne fordul elő a műben és a régi helységek fekvésének megállapításában egyik tévedést a másik után követi el, még akkor is, ha az oklevelek és a mostani helynevek egész biztosan vezetik a búvárkodót. A dömösi prépostság helységei között említett Sakani nevű falu (villa) nem azonos a szegedi határban levő Zákány pusztával (I. 25.), mert Sakani (Zákán) nevű falu sohasem volt Csongrádmegyében, a szegedi földön levő Zákány pedig csak 600 esztendő mulva, 1719-ben lép előtérbe, akkor sem mint megszállott hely, hanem mint „Zákányhomokja" szerepel (IV. 323.). A Sakani falu alatt a somogymegyei Zákán falu értendő, mely az Anjouk és Hunyadiak korában városi rangra emelkedett és a melyről már föntebb láttuk, hogy a város belsejében épült várával együtt (castellum in oppido Zakan edificatum) a Zákán vagy Zákányi család birtoka volt.[1] A villa Diarugsa vagy Durusa alatt se a Szegeddel határos Dorozsmát kell érteni, mert Dorozsma nem Diarugsa formában, hanem Drwsma és Dorosma alakban szerepel az oklevelekben[2] és már azt is kiderítették róla, hogy e helyet 1300. táján a Dorozsma nemzetségbeli Bernát telepítette be először és e falu sohasem képezte a dömösi prépostság tulajdonát. A villa Diarugsa tehát nem más, mint a tolnamegyei Dereczke falu, mely villa Durusa, Durugsa, Derekche és Derechke változatban merül föl és 1138-tól kezdve a dömösi prépostság birtoka volt[3] A villa Sahtu sem a Szeged közelében vélt Sártó falu és a szerző szörnyű tévelygés áldozata lett, ha azt hiszi, hogy e Sahtu-falunak emlékét később a sáregyházi, vagy sártói út őrizte volna meg (I. 27.), mert Sártó nevű falu sohasem feküdt Szeged közelében és a Sahtu alakot a csongrádmegyei Saareghaaz (Sáregyház) helynévvel — gondolom — nem lehet egynek venni, még dús phantasiával sem! A dömösi oklevél e hely megállapításában biztosan vezet és mutatja, hogy e helységet az Erdélyből jövő Maros mellett kell keresni. „In villa Sahtu sunt allatores Salis — mondja a dömösi alapítólevél — Isti per annum sexies redeunt de ultrasilvanis partibus usque ad forum Sumbuth cum duabus navibus."[4] Ennélfogva a villa Sahtu nem más, mint a csanádi királyi

állapotban és házai elszórva valának építve. . . . . Ilyenképen a spanyolok átvonultak két, a Tiszába folyó patakon átvezető hídon" . . . . vagyis azon vízzel telt árkokon, melyek a várat és palánkot körülvették. *Hadtörténelmi Közlemények.* 1896. évfolyam 111—112. l.

[1] Csánki: u. o. II. 575. 584—585. — A Zákány-család a Hunyadiak korában Somogyból Csanádvármegyébe és innen Szegedre is átszármazott.

[2] U. o. I. 680.

[3] U. o. III. 422.

[4] Knauz Nándor: *Monum. Eccles. Strigon.* I. 94.

vármegyéjében fekvő Sajti (ma : Sajtény falu), melyben királyi sószállító szolgák laktak és arra kötelezte őket II. Béla király, hogy évenként hatszor forduljanak Erdélyből két hajóval a Maroson és az onnét hozott sót az aradmegyei Szombathelyen (ma: Szabadhely a Maros mellett) rakják le a monostor számára.[1]

Az aranybulla 25-dik — és nem 22-dik — czikkében („Sales in medio regni non teneantur, nisi tantum in Zoloch et in Scegved et in confinis") — a melynek oklevéli hasonmását is bemutatja — az egyik országos sóraktárnak, a Zoloch-nak nevét helytelenül Szolnok-nak olvassa (I. 33.), mert Szolnok neve az oklevelekben mindig Zounuck, Zonuk, Zounuk alakban merül föl és a Zoloch helység nem más, mint a biharmegyei Szalacs,[2] a hol a királyi sókamarahivatal még 1397-ben is fönnállott.[3] Az is csak hypothesis, hogy Szegedet már Szent István egyik országos sóraktárrá tette (I. 33.), mert erre bizonyítékot még senki sem tudott fölmutatni. A csongrádmegyei Gyékénytó helység sohasem volt „Szeged határába kebelezett terület" (I. 47.), mert az a Gyékénytó, melyet Csongrád és Rösźke helységekkel együtt Albert király nejének, Erzsébetnek adott 1439-ben, a csongrádmegyei Martonos és Felső-Adrián (ma: Adorján) falvakkal volt határos, vagyis a mostani Martonos és Ó-Kanizsa között feküdt[4] és e vidék sohasem volt a szegedi határba bekebelezve. Adorján és Vastorok egykoron csongrádmegyei helységek és várispánsági javak sohasem szállottak a szegedi várra és sohasem képezték annak javait (I. 48.), mert akkor, a mikor a várispánságoknak elkeresztelt királyi vármegyék még fönnállottak, a két falu nem volt a szegedi királyi vár jószága, mivel Adorján mint a Haraszt nemzetség, majd az Anjouk korában a Laki és Tárnoki család birtoka, utóbb pedig Magyar Pál gimesi várnagy tulajdona — a bodrogi-, Vastorok pedig, mint az ó-budai apáczák jószága, a bácsi királyi vármegyéhez tartozott, midőn pedig a két helység Csongrád vármegyéhez került, akkor sem voltak a szegedi vár jószágai, mert ekkor viszont mind a két falu az ó-budai Klarissa-apáczák zárdájának birtokául szerepel és a török hódításig mindvégig az apáczák kezén maradtak.[5] Az se igaz, hogy „Mátyás király 1459. évi julius 9-én e két helység jobbágyait a szegedi királyi vár részére köteles szolgálmányok (!) teljesítésétől fölmentette" (I. 48.), mert az oklevél a szegedi várat föl sem említi, hanem csupán annyit mond, hogy az ó-budai apáczák Adorján és Vastorok falvaiban lakó népeit a király seregeinek beszállásolásától, a táborozási terhek viselésétől és a várak föntartásával járó szolgálat

[1] Borovszky Samu : *Csanád vármegye tört.* II. 521.
[2] *Corpus Juris Hung. Magyar Törvénytár.* Bpest, 1899. I. 141. l. 5. jegyz.
[3] Csánki : u. o. I. 599.
[4] Pesty Frigyes: *Magyarország helynevei.* 125. l. — Zsilinszky Mihály: *Csongrád vármegye tört.* I. 91. 98.
[5] Árpádkori új okmánytár. VII. 356. — Anjoukori okmánytár. II. 554—555. 573. III. 211—214. VI. 255. — *Colleclio Hevenessiana*: tom. XVII. pag. 277—278.

alól fölmenti.[1] Ez az oklevél is azt igazolja, hogy a két helység sohasem szállott a szegedi várra és a két falu a megüléstől kezdve előbb mint nemzetségi, majd mint nemesi és végül egyházi birtok gyanánt szerepelt és soha egy perczig sem volt a szegedi vár jószága. A Zsigmond királytól 1408. évi julius 12-én új adomány czímén Garai Miklós nádor és testvérjének, Jánosnak adott Dorozsma, Bánfalva, Gyékénytó és Szent-Mihály falvak közül Bánfalva fekvésre nézve nem volt Dorozsmával szomszédos és nem Szeged közelében létezett (I. 79. l. 5. jegyz.) és a szerzőnek abban sincs igaza, hogy e falu fekvése bizonytalan volna, mert az a Bánfalva, a mit a Garaiak Zsigmondtól kaptak, Zentától délre feküdt, ott, a hol most a Banovce pusztát találjuk.[2] Hiába vitatja azt is, hogy a Garaiak által nyert másik falu, a Szent-Mihály nem azonos a mai „Szent-Mihály-telek"-kel (I. 79. l. 5. jegyz.), mert teljesen ugyanaz és az se igaz, hogy a mai Szent-Mihályteleknek régen Mihálytelek lett volna neve (I. 79. l. 5. jegyz.), mert tényleg „Szent-Mihály"-nak hivták és a Hunyadiak korában még nem képezte Szeged birtokát, hanem mint a Csongrádmegyében fekvő falu, földesúri jószág volt és benne 1477-ben torony nélküli kőtemplom állott.[3] A Garaiak harmadik faluja, Gyékénytó nem volt Szegeddel, Dorozsmával és Bánfalvával szomszédos, a Maty-érnek egyik ágát (Dorozsma alatt) nem nevezték Gyékénytónak és e falu nem feküdt ott, a hol a dorozsmai pályaháztól nyugatra eső gyékénytói düllő (?) „fekete földek" terülnek el (I. 79.), mert a Garaiak azt a Gyékenytó helységet nyerték, a mely még 1335-ben csak tó (lacus Gekentow) volt és 1356-ban e puszta föld benépesítésére Fodor Mihály vállalkozott és a kinek e czélból Nagy Lajos király három évi adómentességet adott. E Gyékénytó helység — mint föntebb már láttuk — a mai Martonos és Ó-Kanizsa között feküdt[4] és határa a szegedi területtel sohasem érintkezett. Százegyháza sem a mai Kübekháza és Szent-Iván határterületén feküdt (I. 54.), hanem Deszk és Kübekháza közt, a Sztára Torina nevű nagy rét (Bara) déli részén, a hol a részletes katonai térkép mint kis pusztát Szegház néven tünteti föl.[5]

Egy helyütt azt állítja, hogy Szeged a hattyas-ballagitói birtokrészt 1359. évben Balak Benedek özvegyétől vásárolta (I. 21. l. 1. jegyz.), másutt pedig azt mondja, hogy 1359. évi augusztus 3-án, a város polgárai a csanádi káptalan előtt Ilona asszonytól, néhai Balog Benedek özvegyétől 65 arany frt örökárban az alsóváros szomszédságában levő nemesi részbirtokot (a mai Ballagi-tó környékét) megvásárolták

[1] Gyárfás István: u. o. III. 641—642.
[2] Csánki: u. o. I. 679.
[3] U. o. I. 684.
[4] V. ö. Anjoukori oklevéltár. III. 211—214. Pesty Frigyes: *Magyarország helynevei.* 125. — Zsilinszky Mihály: *Csongrád vármegye tört.* I. 91, 98.
[5] Borovszky: u. o. II. 542.

(I. 54.), azonban a vásárlást nem Szeged város, hanem csak Alszeged városrész polgársága eszközölte, nem Balak, vagy Balog, hanem Balaki Benedek özvegyétől, nem is a hattyas-ballagitói birtokrészt vették meg, hanem az özvegy jegybérét képező és Csongrád vármegyében fekvő Balak nevű nemesi birtokot (possessio), mely Alszegeddel volt határos és nem a mai Hattyas, hanem a Ballagitó táján fekhetett.[1]

Egyik 1355. évi oklevélből azt olvassa ki, hogy bizonyos Ivánka fia Tamás és János asszonyfalvi (Asszonyszállása) polgárok (cives de Azonfolva), a kik Egyed és Péter alszegedi polgárokkal egyesülve, 1355-ben, a megidézésökre kiküldött Toronyai Gergely királyi embert társaival együtt utonálló módon kegyetlenül megölték,[2] voltaképen kunok voltak és szegedi polgárokul szerepeltek (I. 64—65.). A szerző itten azon nagy csalódásba esett, hogy az Asszonyfalva helységet összetéveszti az Asszonyszállása nevű kun pusztával,[3] a melyre Szeged polgárai épen 100 év mulva — 1462-ben — legeltetési jogot nyertek és azt hiszi, hogy a gyilkossággal vádolt Ivánkafiak, mint asszonyfalvi lakosok, kunok voltak és mivel a szegediek Asszonyszállása kun pusztán 100 év mulva a legeltetés jogát megszerezték, ennélfogva a két Ivánkafi szegedi földön élt és így mint kunok szegedi polgárokul is szerepeltek. Azonban a gyilkosságba esett Ivánkafiak sohasem voltak kunok, még kevésbbé szegedi polgárok, Asszonyfalva sem volt kunszállás és az Asszonyszállása kun pusztával nem azonos, mert Asszonyfalva Bácsmegyében, Peszér és Ó-Becse között feküdt[4] és később Zsigmond király adományából Brankovits György szerb despota birtoka lett.[5] Baranyamegyében a Duna mellett sohasem létezett az a „Szent Pál" nevű kolostor, melynek, illetőleg szerzeteseinek 1464. évi április 12-én Mátyás király atyjáért, anyjáért és testvére, László lelke üdveért mondandó misékre a szegedi királyi sókamaránál évenként 150 arany frtot rendelt (I. 35.), mert az országos levéltár diplomatikai osztályában 15951. szám alatt őrzött eredeti oklevélben a kolostor, a melynek a nagy király a mise-alapítványt tette, így van meghatározva: . . . „Ordinis sancti Pauli . . . in Claustro sancti Salvatoris penes Danubium in Baranya deo famulans . . .), vagyis az adományos kolostor nem a „Szent Pál" nevű klastrom volt, hanem a Baranyamegyében a Duna mellett Szent-Szalvátor nevű helységben fekvő pálosrendű klastrom volt az, a melynek Mátyás király a kegyeletes fundatiót tette. É Szent-Szalvátor (az oklevelekben: Sanctus Salvator, Zenthsalvator, Zenthsalwator) nevű helység a Hunyadiak korában hol Baranya, hol Valkó-

[1] Reizner János: *Szeged tört.* IV. 4. l.
[2] Anjoukori oklevéltár. IV. 383—385.
[3] Asszonyszallása nevű kunszállás, kelet felől a szegedi határig, nyugat felől pedig Baltaszállásig (ma: Balota puszta) terjedt. Gyárfás István: u. o. III. 275—276.
[4] Csánki: u. o. 152.
[5] Pesty Frigyes: *Brankovits György birtokviszonyai Magyarországon.* 17—21. l.

megyéhez tartozott s a Duna és Dráva által képezett „köz"-ben valahol a mai Dálya és Borovó között feküdt.[1] Mátyás király 1464. április 24-én ugyancsak a szegedi királyi sókamara által évenként kősóban fizetendő 100 arany frt hasonló czélú mise-fundatiót tett Szent Pál szerzeteseinek Szent Lászlóról czímzett Silisi kolostora részére (I 35.), csakhogy a szerző e klastrom hol fekvése felől is bizonytalanságban hagyja az olvasót és itt is az országos levéltárban 15970. szám alatt őrzött fundatiós levél kitételéből („. . . Ordinis sancti Pauli . . . in Claustro Sancti Regis Ladislai in Silisio fundato . . .") tudjuk meg, hogy a kolostor, a melyet Mátyás király a fönti kegyes adományban részesített, a somogymegyei Szeliz helységben levő és Szent László királyról elnevezett pálos-zárda volt. E Szeliz falu Selÿz, Seliz, Silis és Zelis alakban fordul elő az oklevelekben s a Kaposvár és Szigetvár között elterülő és ma „Zseliczség" néven ismert dombos vidéken feküdt, ott, a hol most Zselicz-Szent-Jakab és Zselicz-Szent-Pál falvak fekszenek.[2] Kistelek pusztának 1775-ben történt benépesítésénél a csanádmegyei Kécstelek (Keechtelek) birtokot (possessio), a mely eddig csupán csak 1511-ben merült föl, tévesen egynek veszi a csongrádmegyei Kistelek pusztával (I. 310.), holott a Kécstelek nemesi birtokot az oklevél Nagy-Szőreg, Bel-Szőreg, Deszk és Gyála helységekkel említi együtt[3] és Kécsteleknek, valahol Szőreg, Deszk és Gyála között kellett feküdnie.

Abban is téved a szerző, hogy Keresztúr egykor Csanád-, most Torontálmegyében fekvő helység a szegedi kir. vár birtoka volt (I. 48.), mert hiszen az 1456. és 1458. évi oklevelek, a miket a szerző is közzétett az okmánytárban (IV. 52.), világosan írják, hogy Keresztúr a Megváltóról nevezett csanádi prépostság birtoka volt és hogy V. László király 1456. évben a csanádi prépostságnak Keresztúr helységben lakó népeit és jobbágyait azon széna, zab és egyéb járandóság beszolgáltatása alól mindenkorra felmentette, a mit azok évenként a szegedi kir. vár számára a várnagyoknak és alvárnagyoknak beadni kötelesek voltak. Az sem felel meg a valóságnak, hogy a szegedi pénzverdét az 1332. évi pápai tizedlajstromok többször említik és ezen tizedjegyzékekből tévesen olvasta ki azt a szerző, hogy az állítólagos szegedi pénzverde az ország más részében dívó pénzektől eltérő nagyságú és súlyú pénzeket vert (I. 34—35.), mert a mohácsi vész előtti pénzverdéket jobbára ismerjük, de ezek között a szegedi pénzverde nem fordul elő, miután nem létezett. De a pápai tizedjegyzékekben sem fordul elő, mert a tizedjegyzék ezen kitételei: „Item IV. marcas, cum pondere parve monete Chogediensis . . ." és „Item II. marcas cum

[1] Csánki: u. o. II. 287.

[2] Csánki: u. o I. 644. — Rupp Jakab: *Magyarország helyrajzi története főtekintettel az egyházi intézetekre.* I. 323.

[3] *Magyar Történelmi Tár* XII. 142.

fertone, in pondere monete Chegediensis" . . . nem azt jelenti, hogy a pénzérmek (monetae) Szegeden készültek, hanem azt fejezi ki, hogy a márkákat a szegedi pénz-súly szerint mérték. A külön szegedi pénz-súlyt pedig az magyarázza meg, hogy a kir. kamarai nyereséget, a mi a kir. kincstárnak egyik állandó jövedelmét képezte, az Aujouk korában már vármegyénként vetették ki és a behajtást a kir. kamarai ispánok teljesítették, a kik a beváltásnál más és más pénz-súly szerint mérték a márkákat. Innen van, hogy más súlya volt a budai, körmöczi és lippai márkáknak és a szóban levő tizedjegyzékben érintett márkákat szegedi pénz-súly szerint számították. Szóval Szegeden csak kir. kamarai pénzváltó hivatal állott, de külön pénzverdét sohasem állítottak. II. Endre király 1231. évi oklevelének azon rendelkezése, hogy a Csanádmegyében vert pénz tizedrésze az esztergomi érseket illesse (I. 35.), szintén nem bizonyíték a szegedi pénzverde létezésére, mert akkor az oklevél nem a csanádi veretésű, hanem a Szegeden vert pénzt említené.

Azon állításában, hogy „Cselényi János szegedi várnagy és titkos tanácsos kötötte meg Velenczében a köztársaság és Lajos király közt azt a békét, melynek értelmében ünnepnapokon a magyar lobogó a Szent Márk-téren kitüzendő volt" (I. 49. l. 4. jegyz.), kettős tévedés van: Nagy Lajos 1348. julius elején követeit, Vásári Miklós nyitrai püspököt és az Ákos nemzetségbeli Cselen Sándor fia János gömöri és csongrádi ispánt Velenczébe küldte a fegyverszünet megkötése végett, a mit 8 évre kötöttek meg és az erre vonatkozó okmányt 1348. augusztus 5-én állították ki. Itt tehát nem békét kötöttek, hanem csak fegyverszünetet s a zászló kitűzéséről említés se volt. A zászló-kitűzés a Sacile-ban tartott béketárgyalásnál, 1379-ben jött szóba, de itten viszont Cselen János nem szerepelt a békekövetek közt, mert a béketanácskozásban Hém Benedek bán és Szepesi Jakab ispán voltak Nagy Lajos király megbizottai és ők követelték a köztársaságtól azt, hogy a kötendő béke fejében adja magát a magyar király védelme alá, fizessen némi adót és a doge palotára tűzze ki a magyar zászlót. Azonban a békét csak három év mulva, 1381. augusztus 24-én, nem is Velenczében, hanem Turinban kötötték meg, de ebben már a magyar lobogó kitűzése szóba se jött és a turini békepontjai közé, a miket jól ismerünk, nem vétetett fel.[1]

Egyik helyen azt állítja, hogy Szegedi István 1470—71. években szegedi várnagy és egyúttal csongrádmegyei főispán volt (I. 50.), másutt pedig azt vitatja, hogy előkelő polgárcsalád volt a „Szegedi" familia is, melynek egyik tagja, István 1479-ben Csongrád vármegye főispánja volt (I. 69.), azonban mégis 1470. év előtt kellett neki az ispáni tisztséget viselnie, mert már az 1470. évi 15. t.-cz. hevesen til-

[1] Pór Antal: Nagy Lajos (Történelmi életrajzok) 205., 502., 515. és 518. lap. A turini béke pontjai: Magy. Tört. Tár. XI. 1—124. lap.

takozott az ellen, hogy Mátyás király nem nemeseket is ültet a vármegyeispán székébe. Egyébiránt Szegedi István nem volt tősgyökeres szegedi fi, hanem a hasonnevű pesti polgári családból eredt.[1]

Az se felel meg a valóságnak, hogy midőn Szeged város el volt zálogosítva, „az elidegenítés nem a polgári kormányzat alatt álló városra, hanem csupán a várra és a várjavakra nézve értendő" (I. 50.), mert például midőn 1494. körül Kinizsi Pálnak volt elzálogosítva, II. Ulászló király jövedelmeinek jegyzékében Szeged neve mellé az van írva: „Tenet Paulus Kynisy",[2] tehát bizonyos az, hogy Kinizsi Pál a várost is birta, nemcsak a várat. A szerző azon tanításának, hogy „nem Szeged városa, hanem a szegedi királyi vár és az ehhez tartozó várjavak voltak elzálogosítva" (I. 51.), ellentmond az is, hogy Corvin János 1502. évben 9000 frtért nem Szeged várát bocsátotta vissza a korona birtokába, hanem a várost, mert tőle II. Ulászló 1502. október 21-én Diód vára helyett Szeged városát váltotta vissza, jobban mondva a király a kezébe visszabocsátott Szeged városról 9000 frt értékű adóslevelet adott Corvin herczegnek,[3] a mi kétségbevonhatatlanul igazolja, hogy a város is el volt zálogosítva. II. Lajos 1518. évben Szeged várát nem zálogosította el Báthori István nádornak, hanem II. Ulászló 1514. körül magát a várost adta zálogba, de nem Báthori Istvánnak, hanem a köszvényben sínylődő Perényi Imre nádornak, a mit az igazol, hogy Kovachich Márton György a pesti egyetemnek XVI. századbeli egyik irott codexében megtalálta azon elzálogosított királyi javak jegyzékét, a melyek az 1514. évi 3. t. cz. értelmében visszaváltandók voltak. E jegyzékben az elzálogosított királyi jószágok közt Szeged város is előfordul ilyen kitétellel: „Civitas Szegediensis Apud Dominum Palatinum."[4] 1514. évben pedig Báthori István csak temesi ispán volt s a nádori tisztet ekkor Perényi Imre töltötte be. Hogy pedig Szeged vára 1524. évben az esztergomi érsek, illetőleg Szeged város birtokába került volna (I. 51.), az alig hihető, mert hazánkban a kir. uradalmak magva mindig a királyi vár volt s a hozzá tartozó városok és falvak annak csak tartozékát képezték és hogy a szegedi polgárok és vendégek, a kik maguk is a korona jobbágyai valának, a szegedi kir. uradalomban magát az uradalom központját, a királyi várat birtokul megszerezték volna, azt én a szerzőnek addig elhinni nem tudom, a míg erről megbízható adattal meg nem győz.

Nagy történeti valótlanság az is, hogy Szeged már a tatárjárás (1241.) előtt a szabad királyi városok sorába emelkedett (I. 38.) és a történeti igazságnak az se felel meg, hogy Szeged első kiváltságait még a tatárjárás előtt való időszakban nyerte (I. 54.), mert II. Ulászló

[1] Magy. Akadémiai Értesítő. 1861. II. 350.
[2] Tört. Tár. 1880. évf. 168.
[3] Schönherr Gyula: Hunyadi Corvin János (Tört. Életrajzok) 290. lap.
[4] Kovachich Márton György: Supplementum ad Vestigia Comitiorium. II. 425.

királynak 1498. évi oklevele elég világosan írja, hogy Szeged polgárai Béla és Endre királyok kegyelméből azon szabadalmakkal éltek, a melyekkel Buda és Székes-Fehérvár lakói valának felruházva (I. 54.) és miután Buda várost a tatárjárás (1241.) után alapították s első privilegiumait alapítójától, IV. Béla királytól nyerte és miután Székes-Fehérvárnak is első kiváltságait IV. Béla 1237. évben újította meg és bővítette ki,[1] ennélfogva Szeged város is első kiváltságait a tatárjárás után, IV. Béla és III. Endre királyaink kezéből vette. Ezenkívül a szerző több helyen (I. 61., 63.), Szegedet már a mohácsi vész előtt szabad királyi városnak teszi meg, de ez állítása is nagy tévedést képez, mert épen az a forrás, a mire a szerző itten támaszkodik és pedig II. Ulászló király 7-dik dekretumának 3-ik czikkelyében az 1. §-a, az akkori királyi jószágokat képező nyolcz szabad királyi várost (civitates liberae) név szerint felsorolja, de ezek között Szegedet nem említi föl, ellenben e törvény 2. §-a Szegedet Ó-Buda, Esztergom, Székes-Fehérvár, Lőcse, Szakolcza és Szeben városok közt sorolja föl, a melyek szintén a királyi jószágok és jövedelmek sorába tartoznak ugyan, de nem szabad királyi városok, mert ha azok lettek volna, akkor a nyolcz szabad királyi várossal együtt sorolta volna föl a törvény ezeket is.[2] A fenti törvény ez állítását az még inkább támogatja, hogy Szegedet a mohácsi vész előtti királyi kiváltságlevelei (elég nagy számban maradtak fönn) sohasem nevezik szabad királyi városnak, libera civitas regalis-nak és a mohácsi vész után II. Mátyás királynak 1609. évi oklevele az első, a mely először nevezi Szegedet szabad királyi városnak (IV. 167.).

Erős helyi-hazafiságtól felbuzdulva, Szeged népének a Hunyadi-ház iránt tanusított ragaszkodását a tényleges mértéknél sokkal többre becsüli és fölhevülésében néha nagyon is elveti a sulykot, mondván: „a szegediek támogatása híján Hunyadi aligha képes azon sikereket kivívni, a melyek által európai hírű dicsőséget aratott“ (I. 72.). Azon önámító ábrándozása sem felel meg a történeti valóságnak, hogy a 60,000 főre becsült keresztes néphadat, a mely 1456-ban Nándorfehérvárat a török túlerő ostroma alól felszabadította, Hunyadi és Kapisztrán Szeged város és vidékének lakosságából toborzotta össze (I. 74—75.), mert a történeti igazság az, hogy Nándorfehérvár megmentésére Cseh-, Morva- és Lengyelországból, sőt Ausztriából is jöttek keresztesek s az egész Duna-Tisza rónája megmozdult a fanatikus barát szavára, úgy hogy még a köznemesek is nagy számban özönlöttek a Nándorfehérvár alá sietö keresztes hadhoz, a mely az egész magyar Alföld fegyverképes népének csatlakozásával emelkedett 60,000 főre. Föltűnő csalódás itten még az, hogy a Nándorfehérvár megmentésében kiváló szerepet játszott és 200 hajóból álló naszádos csapat

[1] Csánki Dezső: i. m. I. 5 és III. 312.
[2] Márkus Dezső: *Magyar Törvénytár*. 709. l.

részben Szegeden szereltetett föl és innen indult ki (III. 481.), mert 40 hajó Nándorfehérvár hadi kikötőjében Szilágyi Mihály fölügyelete alatt készült és ő szerelte föl azokat, Hunyadi pedig ezalatt a Dunán található hajókat Budánál és Péterváradnál gyűjtötte össze. Túróczi, Chalcocondylas, Bonfini és más egykorú kútfőkben nincsen említés arról, hogy a Tisza melletti városok hajóit is összegyűjtötték volna és hogy a Tiszáról is a nagyobb hajókat a Dunára vitték volna. A hajóhad nem is Szegedről indult ki, hanem a Tisza torkorlatától, Szalánkeméntől, mert itt történt a hajók fölszerelése és harczra rendezése. A képzelődés szüleménye az is, hogy ekkor a szegedi halászok és hajósok is naszádos rajokat alakítva, Nándorfehérvár alá siettek, valamint az is, hogy a keresztes seregben lévő diákság tulajdonképen a Szegeden tanuló ifjúság sorából került ki és hogy „a keresztesek közt nagy számmal szerepelt tanulók többnyire a szegedi középiskolák növendékei valának" (III. 225.), mert a míg egyrészt nagy anachronismus Hunyadi János idejében az ekkor még nem létezett modern szegedi középiskolák diákjairól ábrándozni, addig másrészt mind erről az egykori történetírók sem tesznek említést. „A szentéletű és rajongó" Kapisztrán János sem volt „szegedi barát" (III 224.), mert családi neve Chioli János volt s 1386. junius 24-én Olaszországban Capistrano nevű városban született.[1]

Szeged polgárai Mátyás királyt nem tekinthették úgy, „mint a vérükből való vért, ki közülök emelkedett magasra" és a ki hős atyja oldalán, mint gyermek és mint serdülő ifjú, az állítólagos szegedi rokonainál nem időzött (I. 68.), mert nincsen adat arra, hogy a Hunyadiaknak Szegeden rokonai laktak volna s az a „Szilágyi László" nevű szegedi főbíró, az „Ozsvát fia", a kit a szerző tévesen Mátyás király rokonának tart, nem azonos a Horogszegi Szilágyi Ozsváttal, a ki Horogszegi Szilágyi Mihály és Mátyás király anyjának, Szilágyi Erzsébetnek testvére volt. Erre a Szilágyi Ozsvátra építi a szerző Mátyás király szegedi rokonainak alap nélkül való theoriáját, a kik egyszerűen nem léteztek, azért hát a nagy király gyermekkorában ezen képzelt rokonainál nem is időzött.

Azon ismert, de minden történeti komolyságot nélkülöző népies, naiv elmélet alapján, hogy Mátyás király az 1458. évi szegedi országgyűlésen (helyesen: országtanácsban) elhatározta, hogy minden 20 jobbágytelek után állandóan egy könnyű lovas katona tartassék, a magyar huszárság intézményének megteremtését is Szeged nevéhez fűzi (I. 76.), azonban a magyar huszárok könnyű lovassága már Mátyás király előtt létezett, a mit az bizonyít, hogy már Bankovits György szerb fejedelem 1449. évi május 21-én kelt levelében említés van a ma-

[1] Gróf Teleki József: *A Hunyadiak kora Magyarországon*, II. 374. 419—421. l. — Szentkláray Jenő: *A dunai hajóhadak története*, 56. l.

gyar huszárokról (Huzarii hungari) és e világhírű lovasság nem nyerte eredetét Mátyás királynak a Szegeden kiadott azon intézkedéséből, hogy minden 20 jobbágy telek után egy könnyű lovas állíttassék.[1]

Azon adatokból, a miket a szerző felhasznált, nem lehet igazolni azt, hogy Szeged város és a Garaiak közt a dorozsmai határok miatt villongások történtek volna és az is csak a rosszul értesülés eredménye, hogy 1408-ban a miatt, hogy Zsigmond király 1408. évi julius 12-én a Csongrád vármegyében fekvő Dorozsma, Szent-Mihály, Bánfalva és Gyékénytó falvakat a Dorozsma nemzetségbeli Garai Miklós nádornak és testvérének, Garai Jánosnak (tehát nem Jóbnak) új adomány czímén adta,[2] már e birtokokba való beiktatás alkalmával akár a Garaiak, akár a szegediek részéről ellenmondások vagy tiltakozások történtek volna, miután a határok nem voltak vitásak (I. 79.). De nem is történhettek tiltakozások, különösen a szegediek részéről épen nem, mert nem igaz az, hogy Bánfalva, Szent-Mihály és Gyékénytó birtokok legalább egy részben a város birtokainak tartattak és még kevésbbé igaz az, hogy „Bánfalva egy része később is Szeged tulajdonát, sőt a város egyik részét képezte", mert hogy az 1522. évi tizedlajstromban a felsorolt szegedi utczák között a „Plathea Banfalwa" is előfordul (IV. 126.), azért még a Zentától délre fekvő Bánfalva helység nem képezte Szeged egyik részét. Hiszen ugyanazon tizedlajstromban a „Plathea Bwday" és a „Plathea Taphe" (Tápé) utczák is előfordulnak (IV. 118.) és ha a szerző e téves logikája szerint tovább következtetnénk, akkor most már egyenesen az következnék, hogy Buda és Tápé is Szeged városnak egyik részét képezte. Ime, a szegedieknek Bánfalva adományozása miatt eszök ágában sem volt a Garaiak birtokba vezetése ellen tiltakozni. Azután az se igaz, hogy „az erőszakos Garák a dorozsmai határt ezután mind jobban keletfelé, Szeged határába tolták" és hogy „az ekként eltulajdonított terület utóbb már mintegy ezer holdra rugott" (I. 80.), mert hiszen a Garai családnak 1478. évben kelt osztálylevelében az tűnik ki, hogy a Garaiak még a dorozsmai határ nagy puszta földjeit sem birták mind jobbágyokkal benépesíteni, úgy hogy 1478-ban is Garai Jóbnak dorozsmai részjószágán csak öt egész jobbágytelek volt benépesítve, ellenben 23 telek munkás kéz hiányában míveletlenül állott és ily viszonyok között mit csinált volna a szegediek eltulajdonított földjével, a mikor a magáét se tudta míveltetni? Ezenkívül 1478-ban a Garaiaknak Dorozsma határában még osztatlan birtokuk, mintegy 2720 királyi holdnyi szántóföldjük is volt és e puszta földnek mintegy kétharmadrészét az élelmes szegedi polgárok, a mint ma mondanók, lassankint elszántogatták,[3] úgy hogy — a szerző téves állításaival épen

[1] Gróf Teleky József: i. m. X. köt. 243—244. l. — Huszár Imre: A huszárok eredetéről. Hadtörténelmi Közlemények. 1892. évf. 82—83. lap.

[2] Cod. Dipl. X. IV. 660—669. l.

[3] Gyárfás István: i. m. III. 301. és 681. l.

ellenkezően — még a Garaiaknak lett volna okuk a pereskedésre a szegedi polgárok jogtalan foglalása miatt, azonban a megkárosított Garai Jób, a kinek osztályrészébe ez az elbirtokolt föld esett, nem indított pert a város ellen, sőt e képzeleti pereskedések és határvillongások a szegediek és a Garaiak közt Mátyás király halála után sem újultak meg (I. 80.), egyszerűen azon okból — a mit a szerző, úgy látszik, nem tud — mert Garai László nemsokára, az 1478. évben történt osztozás után, magtalanul meghalt, az ő birtokrésze öcscsére, Garai Jóbra szállott, a ki azután rövid idő mulva, 1479-ben Dorozsma, Szent-Mihály, Bánfalva és Gyékénytó helységeket a patronátusi joggal együtt Lindvai Bánfi Miklós pozsonyi ispánnak és testvérének, Bánfi Jakabnak s örököseinek 4000 aranyforintért eladta, illetőleg fiörököse nem lévén, örökbe hagyta.[1]

A Maróthi János macsói bán által a szegedieken elkövetett hatalmaskodás eseténél sem azt olvasta ki a szerző az oklevélből, a mi abban van és egyebek közt azt írja, hogy a péterváradi apátság egyik széküresedése alkalmával az apátsági uradalmak kormányzója, Maróthi János macsói bán tisztjei által 1408. évben a szegedieket a Péterváradon és Kamanczon levő szőleikből szállított boraik után igen magas díjakkal megadóztatta (I. 82.), azonban ha Zsigmond királynak 1408. évi január 9-én kelt oklevelét, a mit a szerző itten forrásul felhasznált, elolvassuk, azt találjuk, hogy először az oklevélben a péterváradi apátságról nincsen említés; ez apátság az oklevelekben jobbára „Abbatia Beatae Virginis Belae fontis de monte Waradinipetri" néven szokott előfordulni, de ez apátságnak Zsigmond király jelzett oklevelében még a neve sem fordul elő; másodszor arról sincsen említés, hogy a szegedi polgárok borainak jogtalan vámolása „a péterváradi apátság egyik széküresedése alkalmával" történt; harmadszor az oklevél szerint az is csak ferdítés, hogy Maróthi János macsói bán az apátsági uradalmak kormányzója lett volna. Hogy a szerző Zsigmond király ez okleveléből mennyi valótlanságot igyekezett meríteni, az is mutatja, hogy ez oklevélből az elmondott három koholmánynyal ellentétben csupán csak annyi tűnik ki, hogy a király birtokát képező Szeged város polgárainak és „vendégeinek" borszállító kocsijait és hajóit Maróthi János bán tisztjei és vámszedői a kir. kincstár javára túlságosan vámolták meg és a kir. vámosok ily módon érzékenyen megkárosították a korona hű jobbágyait, a mi egészen más ábrázatot ad a tárgyalt esetnek (IV. 16—17.). Zsigmond király tehát a saját városának, illetőleg polgárainak e sérelmét kegyesen orvosolta s a szokásos borvámot, a mit a szegedi polgároknak a kamanczi, kő-szentmártoni és péterváradi szőleikből szállított boraik után a kincstár számára fizetniök kellett, ismét méltányosan megállapította.

[1] Pesty Frigyes: Krassómegye története. III. 448—450. l.

Épen ilyen ferdítés az is, hogy Palóczi György esztergomi érsek és Palóczi Mátyás országbíró jobbágyait, „a kik valószínűleg mint zemplénmegyei tutajosok fordulhattak meg Szegeden s itten talán kihágásokat és károkat tettek", a miért az illetőket vagy helyettük a Palócziak más jobbágyait a szegediek letartóztatták és e jogsérelem miatt Zsigmond király 1429-ben Szegedet megintette volna (I. 85.), mert Zsigmond király 1429. évi oklevelében a Szegeden kihágásokat elkövető zemplénmegyei tutajosokról, azok letartóztatása és megzálogolásának tényéről egy betű sincsen ; még kevésbbé igaz az, hogy Zsigmond király ezen mesebeli tutajos tótokért a szegedi hatóságot megintette volna, mert ez oklevélben Szeged városnak még csak a neve sem fordul elő. Ez oklevél a királynak csupán egy körrendeletét képezi, a melyben a főpapokat, főurakat, vármegyeispánokat, kir. várnagyokat, kir. városok, mezővárosok és szabad falvak rectorait és bíráit értesíti, hogy a nevezett főurak birtokain tanyázó jobbágyait és cselédeit, ha azok kárt tesznek, ne tartóztassák le, hanem ha bármilyen panaszuk vagy követelésük van irányokban, az említett főurakhoz vagy tisztjeikhez forduljanak, miután a jobbágyoknak a földesuruk az illetékes bírájok. Azután az országbíró nem Palóczi Mátyás, hanem Palóczi Máté volt, mert az oklevélben Mathius (Matheus) vagyis Máté, nem pedig Mathias, Mátyás, fordul elő (IV. 29.).

A szerző a város czímerének kérdésében kínos vergődést tanusít. A város 1469. és 1489. évi pecsétjében levő „czímerállatról", a mely lant alakban hajlított babérkoszorú között álló, kiterjesztett szárnyú és balra forduló fekete madarat mutat, egyik régibb munkájában az volt a véleménye, hogy e czímer-jelvény pelikánt ábrázol,[1] mostan azonban véleményét megváltoztatta és azt állítja, hogy a pecséten levő madár nem pelikán többé, hanem kiterjesztett szárnyú és jobbra forduló sast tüntet föl (I. 60. l. 2. jegyz.). Azonban ez állítása is óriási heraldikai tévedés, mert a pecséten levő jelvény fekete holló, a Hunyadi-ház ősi czímere. Miután a czímer-adományozás hazánkban divatba jött, gyakran megtörtént, hogy a király kitüntetésül vagy oltalmának és pártfogásának jeléül megengedte, hogy saját királyi czímerképét, vagy annak csak egy alakját az adományos a maga czímerébe fölvehesse.[2] II. Ulászló 1502-ben saját jelvényével, a lengyel koronás fehér sassal Kassa város czímerét, melyet az még Nagy Lajos királytól nyert, megbővítvén, az Anjou-család három arany liliomága tovább is ott ékeskeskedett a város pecsétjén.[3] Déva város czímerében a hármas hegy középső ormán a holló madár csőrében gyűrűvel és Hátszeg pecsét-

[1] Reizner János: *A régi Szeged.* II. 168., 170. l. — A pelikán későbbi czímerkép és rendesen úgy fordul elő, hogy kiterjesztett szárnyakkal fészkében áll, csőrével mellét tépve, patakzó vérével fölágaskodó három fiókját táplálja, a mi a szegedi czímerképben mind hiányzik. — Báró Nyáry Albert: *A heraldika vezérfonalai.* 236. l. — Bárczay Oszkár: *A heraldika kézikönyve.* 148. l.

[2] Bárczay: u. o. 21. — Tagányi Károly: *Magyarország czímertára.* 6. l.

[3] Bárczay: u. o. 25. l.

jében a lant alakban hajlított babérkoszorú között a csőrében gyűrűt tartó fekete holló képe mutatja, hogy a két város czímere a Hunyadiaktól ered.[1] A szegedi nagyobbik pecsét 1469., a kisebbik 1489. évszámot hordoz és így bizonyos az, hogy Szeged város polgárai, mint királyi város lakói, mind a két pecsétet földesuroktól, Mátyás királytól nyerték, vagy legalább is az ő jóváhagyásával vették használatba. Ha a Hunyadi-család ősi czímerét: a kiterjesztett szárnyú, balra forduló és csőrében gyűrűt tartó fekete hollómadár-jelvényt[2] a szegedi tanácsnak 1474. évi és a szerző által hasonmásban is közölt kiadványán levő és 1469. évszámot viselő pecséttel (I. 59.) összehasonlítjuk, azt találjuk, hogy e szegedi pecséten is kiterjesztett szárnyú és balra forduló fekete holló fordul elő, a melynek csőrében a gyűrű — a pecsét durva vésete ellenére — szabad szemmel eléggé fölismerhető és a mi szintén lényeges motivum — a hollós czímerpajzsot a szegedi pecséten is, mint Hátszeg város czímerében, lant alakban hajlított babérkoszorú veszi körül. Tehát kétségtelen az, hogy Szeged város 1469. évi pecsétjét Mátyás királytól nyerte, a ki pártfogásának jeléül a szegedi polgároknak megengedte, hogy saját czímerének jelvényét: a kiterjesztett szárnyú és balra tekintő fekete hollót a város czímerébe fölvehessék és büszkén a saját czímerökül használhassák.[3]

Azon sajnálatraméltó tényt, Mátyás király legnagyobb alkotásának, az állandó zsoldos királyi hadseregnek fölosztalását úgy adja elő, mintha abban Szeged polgárainak nagy részök és különös érdemök lett volna, azonban nem felel meg a történeti ténynek, hogy a fekete sereg fölosztalásával megbízott Kinizsi Pál hadi erejét keveselvén, a kiegyenesített kaszákkal fegyverkezett szegedi polgárokat seregéhez csatolta és az se igaz, hogy a lesbe állított szegedi néphadat Szeged közelében, a Maty-ér mellett rejtette el és a királyi zsoldosok lemészárlása sem a Maty-érnél történt (I. 86—87.). Kinizsi jól ismerte a cseh zászlóaljak félelmes erejét és nem indult csupán „csekélyebb számú huszárokkal“ rájok és a szegedi kaszás polgárhad semmiesetre sem volt táborában, hanem az „alsó részek“ váraiból a rendes királyi zsoldos zászlóaljakkal — banderiumokkal — és segédcsapatokkal vonult ellenök s nehéz lovasság és huszárok nagy számban voltak mellette. Könnyű csapatainak legnagyobb része ráczokból állott. Ezenfölül kisebb tábori ágyúkat is vitt magával. A rúdra szegzett kaszákkal fegyverzett néphadról pedig tudva van, hogy az a Duna és Tisza közötti falvakból került ki, a hol a cseh zsoldosok szállásra szét voltak osztva

[1] Tagányi: u. o. 44. és 46. tábla.

[2] A Hunyadiak hiteles czímere Bárczay művében a 35. lapon van közölve.

[3] A szegedi tanácsnak az országos levéltárban 17,556. szám alatt őrzött kiadványán szintén meg van a város 1469. évi pecsétje, csak az a kár, hogy a pecsétnek épen azon részén, a hova a holló feje esik, a domborzat összenyomódott és így a holló csőrében a gyűrű nem látható tisztán. Itten is a czímerpajzson a holló lant alakban hajlított babérkoszorú között áll.

s kétféle elemből: kiszolgált régi katonákból és a föld népéből verődött össze. Szegedi fölkelők nem voltak köztük és nem vettek részt a fekete sereg oktalan lemészárlásában. A csata sem a szegedi földön, a Maty-ér mellett történt, hanem innen jó távol, a mostani pestmegyei Halas nevű falu alatt . . . „protinus ad villam, quam Piscinam vocant" . . . — mondja Bonfini — a hol a cseh zászlóaljak erős állást foglaltak. Hátokat az ottani széles halastónak vetették, hogy ivóvizök legyen, másrészt a széles tó medre védte őket a megkerülés ellen, elől pedig árkokat vontak és hadállásukat szekérvárral erősítették meg. Kinizsi a szekérvárat előbb ágyúkkal lövette, de miután semmire sem ment, cselhez nyúlt és színlelt futással kicsalta a cseheket biztos állásukból. A kaszás néphad már valamivel távolabb, a „magasabb dombok mögött, melyek e lapályos síkságon bőven fordulnak elő", el volt helyezve és színlelt futással a cseheket az elrejtett népfölkelők körletébe csalta, a hol a zsoldosok öldöklése kezdetét vette.[1] Ebből látszik, hogy a fölkelő néphad leszállása nem Szeged, hanem Halas közelében volt.[2] Ime, Szeged népének semmi része sem volt az első állandó magyar hadsereg vétkes megsemmisítésében, a melyet egy kis jóindulattal és néhány ezer forint zsoldhátralékának kifizetésével meg lehetett volna menteni a török ellen való további sikeres védekezés érdekében.

Az sem felel meg a történeti hűségnek, hogy az 1514. évi parasztlázadás vezére, Dózsa György „ifjúsága egy részét Szegeden tölté, hol ügyességéért Pálfi Balázs főbíró igen megkedvelte és fiául fogadta." „Itt a katonai pályára lépett" (I. 88.), mert mindezt Verancsics — a kire a szerző hivatkozik — egy szóval sem mondja, csak annyit mond, hogy „Pálfi Balázs szegedi fejbíró hites atyja vala neki",[3] azonban Verancsics állítása is alap nélkül való, mert a lázadó vezér a székely makkfalvi Dósa-családból eredt. Atyja Tamás, dalnoki (háromszéki) székely nemes és kisbirtokos volt.[4] A kortársak is jól tudták, hogy a Székelyföldről származott, hiszen Szerémi György és más egykorú történetírók őt egyenesen Georgius Siculus-nak, „Székely György"-nek nevezik. A kurucz király nem volt tehát szegedi, még csak „ifjúsága egy részét sem töltötte itten s nem itten lépett a katonai pályára és így ez a herostratosi dicsőség nem fűződik Szeged nevéhez.

A mohácsi csatából elkésett Szapolyai János erdélyi vajdának Szegednél nem volt 40,000 főnyi válogatott serege (I. 92.), hanem csak 14 ezernyi haddal érkezett oda.[5]

[1] V. ö. Bonfini (1568-ki bázeli kiadás) 723. l. — Istvánfy (1758-ki bécsi kiadás) 17. l.

[2] Halas közelében jelenleg egy nagy nádastó van és az ennek környékén lévő homokdombok tele vannak csatasírokkal; a tó körül pedig sok fegyverdarabot, buzogányt, pánczélinget, patkót stb. találtak, mindez Bonfini hiteles előadásán kívül szintén arra mutat, hogy a csata Halas közelében volt. *Századok.* 1877. évf. 627—629 l.

[3] Verancsics: II. 11. l.

[4] Márk Sándor: *Dósa György és forradalma.* I. kiad. 6. l.

[5] *Hadtörténelmi Közlemények.* 1889. évf. 441. l.

Az 1526. évi török pusztítás elbeszélésében a török krónikákat lapokon keresztül idézi, de előadásukat a hazai kútfők adataival összezavarja és egyik hibás állításból a másikba esik. Lássunk mutatóul egyet a sok közül. „A (török) sereg itt (tudniillik Szegeden) lisztnek, búzának, árpának, takarmánynak és más élelmi szereknek rendkívül bőségét találta. Csupán a juhok zsákmányából 50,000 darab Ibrahim pasának, 20,000 darab pedig Iszkender Cselebi defterdárnak jutott" (I. 92.). A juhok zsákmányának elosztása igaz, hanem azért mégis egy nagy hiba van a dologban, még pedig az, hogy az elosztás nem Szegeden történt, hanem Bács várának megvételénél. Látszik, hogy a szerző nem olvasta II. Szulejmán naplóját, a miben világosan meg van, hogy Ibrahim nagyvezér szeptember 29-én, a szegedi állomáson táborozva vett hírt arról, hogy a szultán Bács várost földúlta és kirabolta, a hol sok zsákmány és fogoly került kézre. „A nevezett városban (tudniillik Bács városban) rendkívül sok juh lévén, 50,000 juhot a pasa (tehát nem Ibrahim nagyvezír, hanem másik valamelyik pasa), 20,000-ret pedig Iszkender Cselebi defterdár számára hajtottak el.[1] Így azután a szegedi 131 juhos gazdának rengeteg számú juhairól fölállított elmélete is (III. 221.) önként megdől.

A míg sok eseményt, a mi nem szegedi földön zajlott le, minden áron a város történetébe igyekszik helyezni, addig olyan eseményeket, a melyeknek tényleg Szeged volt a színhelye és itten mentek végbe, érthetetlen indokból, a történeti hűségéből egészen kiforgatja. Így tesz többek között a Cserni Jován „czár"-nak nevezett szerb népvezér szegedi viselt dolgaival, a ki a mohácsi vész és a kettős királyválasztás által támasztott országos zavarokat fölhasználva, az ország déli részében külön szerb fejedelemséget akart szervezni s ennek székhelyéül és központjául egyenest Szeged várost választotta, de a szerző minden okadatolás nélkül Jován czárt közönséges rablóvezérnek állítja, a kitől azon öntudatos politikai törekvést, hogy a törökök elől a magyar állam területére menekült szerbeknek Dél Magyarországból külön szerb despotaságot akart alapítani, föltétlenül megtagadja (I. 95—96.). Pedig a török hódítás által hazánkba szorított szerbek e jól fölfogott politikai törekvése már Jován czár előtt kifejezést nyert és 1514-ben Silyánovits István despota lázadásában is e törekvés nyilatkozott, a kit azonban „a király népe" legyőzött és Enyingi Török Imre bán őt Nándorfehérvárott négyfelé vágatta.[2] A szerbek e régi vágyának a mohácsi vész napjaiban Cserni Jovánban újabb vezére támadt és a török hadak még az országban dúltak, a mikor Lippához nagy rácz néphad sereglett össze és ennek az volt az első gondja, hogy Beriszló István despotát a miatt, hogy a mohácsi vereség idején „népét a töröknek prédául

[1] Thury József: *Török történetírók.* I. 320. l.
[2] Szentkláray Jenő: u. o. 100. l. — Verancsics: II. 7—11. l.

hagyva", Pozsonyba szökött, állásából letette és helyébe Jovánt kiáltották ki despotává.[1] Utóbb Jovannak e politikai tervei a bécsi kormány előtt ismertekké lettek és I. Ferdinánd azon igérettel tántorította el őt János király pártjáról, hogy a magyar királyság déli részein tanyázó szerbek despotájává teszi és azon várakat és uradalmakat neki adja, a melyeket 100 év előtt Brankovits György szerb fejedelem Zsigmond királytól nyert.[2] Ez adatok tehát eléggé illustrálják Jován czár czéljait, a melyekért nagy erélylyel és szívós kitartással küzdött. Tévesen járt el a szerző abban is, hogy Jován czárnak állandó tanyáját nem Szegedre — a hol tényleg volt — hanem a bácsmegyei Tornyos faluba tette (I. 97.), mert Jován Tornyoson sohasem lakott, hanem előbb Szabadkán volt állandó tartózkodási helye, miután azonban Szabadkát földesura, Enyingi Török Bálint 1527. évi januárban a ráczoktól visszavette,[3] ezután Jován a Tiszánál, Szegeden ütötte föl székhelyét és erőszakoskodó uralmát a szegény szegedieknek egészen 1527. évi julius hó végéig tűrniök kellett[4] és csak akkor keltek föl ellene, midőn János király vezére, Czibak Imre Jován seregét az aradmegyei sződi mezőn 1527. évi julius 25-én szétszórta és Jován hadi erejére az utolsó csapást Szeged népe mérte. A szegediek e bátor föllépése már akkor elismerést és dicsőséget hozott a város nevére. Csakhogy a szerző ez eseményt is egészen elferdítve beszéli el, mert mindenképen azt a valótlanságot akarja bebizonyítani, hogy a sződi vereség után Jován czár nem Szeged város visszafoglalása czéljából tért vissza, hanem csupán azért jött olyan kevesed magával, hogy Zákány István gazdag kereskedő házát kirabolja s a boltajtók feszegetése közben az átellenes Szilágyi László palotájában rejtőzködött szegediek közül egy Urbán nevű szegény ember golyó hiányában egy ólomgombbal ágyékon átlőve, leterítette (I. 97.). E mesés hírrel ellentétben a történeti tény az, hogy a szerb despotaság elnyerésével kecsegtetett kalandor, a ki a sződi veszteség után az országba épen benyomuló I. Ferdinándtól a kilátásba helyezett segélycsapatokat erősen várta, nem rablási szándékból tért vissza Szegedre, hanem ismét a várost akarta hatalmába keríteni. Erre vall az is, hogy nem „kevesed magával" jött, hanem a sződi vereség után összeszedett csapataiból 2000 rácz harczost hozott magával és a bátor szegedi polgárok nem rejtőztek el előle, hanem erélyesen szembe-

[1] Szentkláray : u. o.

[2] . . . „et tu eris demum despotus, et in Hungaria quicquid habuit possessiones despotus a Sigismundo Cesare, illam possessionem in hodiernam diem donavimus et contulimus" . . . Szerémi : 158. l.

[3] Szerémi : u. o. 156—157. l.

[4] *Századok*. 1883. évf. 17. l. — Ferdinánd küldöttei, Révai Ferencz és Botos Márton (és nem János) pécsi kereskedő Szegeden kereste föl a czárt, titkos követe Pemphlinger István a küldött 500 aranyat, 500 vég kelmét, tiz serleget és 5 tüzes török harczi mént Jovannak és embereinek Szegeden adta át, azután Ferdinánd főügynöke, Zalatnaki Haberdanacz János Szegeden találta föl a czárt. Szóval itt volt az állandó fészke. — Szentkláray : u. o. 106. l.

szálltak a ráczokkal és kemény harczban szétverték a martalócz csapatot.[1] Szeged főbírója, Zákány István, ott küzdött az elsők között Szilágyi László udvarházában eltorlaszolva, a melyre a czár vörös ruhás testőreivel támadást intézett, de Jovánt a házból jövő puskagolyó halálra sebesítette, mire bajtársai a súlyos sebesültet a bácsmegyei Tornyos faluba vitték és egy magyar paraszt házában ápolás alá vették, de ottan Szabadka földesura, Enyingi Török Bálint hirtelen meglepte és saját kezével Jovánnak fejét vette.[2] Ez a történelmi igazság, nem pedig az, a mit a szerző beszél el és a városa javáért küzdő bátor szegedi népnek ez érdemére magának Szeged monographusának kellett volna egyenesen rámutatni.

János király 1528. évi november hó közepén nem járt Szegeden (I. 98.), mert Debreczenből indulva, Nádudvaron, Kenderesen, Nagy-Túron és Sebestyénházán át november 8-án Szegfaluba (ma: Szegvár) érkezett, a hol a földesúrnak, a Ferdinándhoz húzó Dóczi Jánosnak emberei, midőn a király a vár alatt ellovagolt, a lábát nyíllal keresztül lőtték. Szegről egyenesen Makóra ment a király, hol hívénél Pozsár Bálint házánál sebesült lába miatt hat napig feküdt. A hetedik napon (november 15-én) a vele levő főurakkal Tápéra lovagolt és a révvel átellenben, a tápai oldalon, a Tiszaparton sátrakat veretett s a szultán követével, Mehemed béggel négy óra hosszán keresztül értekezett. Ennek befejezése után a király a nélkül, hogy Szegedre betért volna, egyenest visszament Makóra. Innen Csanádra ment át, hol három napig tartózkodott, majd Hetény nevű faluban[3] november 23-tól 27-ig időzött és november 29-én Lippára érkezett, hol a nyíllövés okozta fájdalma miatt ismét ágyba esett.[4] A mint Ottó király 1307. év tavaszán nem időzött Szegeden (I. 43.), hanem csak Szeged „körül" utazott,[5] úgy hasonlóképen János király 1528. november közepén nem fordult meg Szegeden.

A Buda elvesztése után mind a két királytól védtelenül hagyott Szeged város reménytelen helyzetét, a török hadaktól aggódó polgárok kínos vergődését és azon nehéz időket, midőn a pasák a várost minden áron behódítani törekedtek, egy-két új adattal jó világította meg a szerző, de Szeged török uralom alá jutásának tényében és körülmé-

[1] . . . „ab oppidanis profligata est ea latronum manus" . . . mondja Istvánfy u. o. 88. l.

[2] A szerző csalódik abban, hogy Istvánfy Tornyos helyett „tévesen" Tápé helységet említ (I. 97. l. 3. jegyz.), mert Istvánfy szokása szerint a személyek és helységek nevet latinosítva szokta írni és a fönti falut „Turrito"-nak nevezi, azonban Istvánfy fordítója, Vidovich György Tornyosnak latinosított nevét . . . „ad pagum, cui Turrio nomen est" . . . tévesen Tápé-nak fordította, a mely tévedés azon történeti művekbe, a melyek szerzői Istvánfy eredeti latin szövege helyett Vidovich fordítását használták, jobbára becsúszott.

[3] Szeréminél: Hetis falu (245. l.), vagyis Hethin, Hethen, Hetény, Zsombolyától, délre; 1528-ban Temes, jelenleg Torontálmegyében. Csánki: u. o. II. 41. l.

[4] Szerémi: 241—245. l. — Rath Károly (A magyar királyok hadjáratai 292. l.) nem említi azt, hogy János király 1528. november hó közepén Szegeden járt.

[5] Rath Károly: u. o.

nyeire nézve ismét súlyos tévedésben van, mert valótlanság az, hogy Mohamed budai pasa 1543. február végén — épen farsang napján — Szegedre érkezett és az ellenálló polgárokat leverte, a várost kirabolta, fölgyujtotta és megszállotta (I. 109.), hanem a történeti valóság az, hogy a mindkét kormánytól segély nélkül hagyott város 1542. év őszén önként adta meg magát a török hatalomnak. Azok az események, a melyeket a szerző behódítás körülményeiről elmond, mind későbbi tények s a rosszul értesült írók után indulva, a város török uralom alá jutásának tényeit eltorzította és összezavarta, úgy annyira, hogy kilencz évvel előbbre, 1543 évre tette azokat az eseményeket, a melyek a valóságban kilencz évvel később, 1552-ben mentek végbe a város területén. Mindenekelőtt valótlanság az, hogy a szegediek 1543. évi februárban Losonczy László temesvári parancsnokhoz követet küldtek és nála a város oltalmazását szorgalmazták, a ki erre a segélyhadat Temesvárról útba indította, mely azonban elkésve érkezett Szeged alá (I. 108—109.). Ez állításban kettős tévedés van és pedig: 1543-ban a Losonczi családnak László nevű tagja nem élt, mert ekkor a Losonczíak közül csak Antal királyi főpohárnok és István, a későbbi temesvári hős voltak életben.[1] Továbbá 1543-ban Losonczi István sem volt még temesvári parancsnok, csak nyolcz év mulva, 1551. szeptember elején vállalta el a temesvári ispánságot[2] és 1552. márczius 30-án nevezte ki véglegesen Ferdinánd király őt temesi ispánná és az alsó részek főkapitányává,[3] hanem 1543-ban Petrovics Péter volt Temesvárott a parancsnok, a ki már 1539-ben „a temesi ispán és az alsó részek főkapitánya" tisztességet töltötte be.[4] 1543. év elején Nagylaki Jaksics János örökös nélkül meghalt, vele a családnak magva szakadt, mire Petrovics Péter temesi ispán a nagylaki uradalomra azonnal rátette kezét és jövedelmeit Temesvár várának föntartására fordította.[5] Petrovics Péter temesvári ispánsága 1551. augusztus hóban ért véget, midőn Temesvárat I. Ferdinánd biztosának, Báthori Endrének átadta. Ennélfogva sem Losonczi László, sem Losonczi István 1543-ban nem volt temesvári parancsnok és nem küldhettek segélyt a szegedieknek.

Az is hatalmas tévedés, hogy a temesvári segélycsapat a vitéz Kis Kampó vezetése alatt akkor ért Szegedhez, a mikor a város már lángokban állott (I. 109.). Legelőbb is azon kérdés merült föl, hogy ki volt Kis Kampó? Eddig is sokan a Kampó-t családnévnek nézték, pedig nem az, hanem „maestro de Campo" vagy „maestre de Campo" (ma-

[1] Nagy Iván: *Magyarország családai* VII. 176. — *Turul.* 1883. é f. 16—26. l.
[2] Pesty Frigyes: *Krassó vármegye tört.* IV. 55. l.
[3] Franknói Vilmos: *Magyar országgyűlési Emlékek.* III. 345. l.
[4] János király 1537-ben adta át Temesvár kulcsait Petrovics Péternek. (Szerémi: 293.) Egy 1539. évi oklevél így czímezi Petrovicsot: „Magnifici Domini Petri Petrovich de Surakin, Comitis Themesiensis, ac Partium inferiorum Capitanei generalis." Lendvai Miklós: *Temesmegye nemes családai.* I. 84
[5] Borovszky Samu: *Csanád vármegye tört.* I. 172, II. 241.

gister de Campo) régi spanyol-olasz katonai czímből ered. Az 1551. és 1552. évi török háborúban az V. Károly császár által küldött spanyol csapatok főparancsnokát, Aldana Bernát „maestre de Campo"-t a magyarok „Nagy Kampó"-nak, vitéz lovas tisztjét, Perez Alonzó-t, „Kis Kampó"-nak nevezték,[1] de nem igaz, hogy tesvérek voltak. Perez Alonzó, vagyis Kis Kampó jól beszélt magyarul, Losonczi Istvánnak barátja volt és „soha el nem váltak egymástól, míg Temesvárott együtt el nem véreztek."[2] Most már a második kérdés az, hogy Kis Kampó 1543-ban Temesvárott volt-e? és 1543-ban vezetett-e onnan csapatot a szegediek segítségére? Aldana Bernát és Perez Alonzó 1548-ban jöttek hazánkba azon hét spanyol gyalog zászlóaljjal, melyeket V. Károly testvérének, I. Ferdinándnak Balassa Menyhért, Bacsó Tamás és más fölkelő urak ellen segítségül küldött és azután az 1551—1552. évi török harczokban is részt vettek.[3] Kis Kampó tehát 1543-ban nem vezetett segítséget a szegedieknek, mert hiszen csak öt év mulva jött hazánkba. Végül a harmadik kérdés az, hogy Kis Kampó mikor járt Szegeden a temesvári csapattal? Mind a két Kampó nem 1543-ban, hanem kilencz évvel később, 1552. február és márczius havában harczolt Szegeden a törökökkel, midőn a város volt főbírája, Tóth Mihály hajdúvezér a szegedi várat éjjeli támadással akarta a törököktől visszavenni és e hadi vállalatot Nagy Kampó a lippai és Kis Kampó a temesvári csapattal támogatta, de a budai török had a szorongatott szegedi törököknek segítségére sietett és az elővigyázat nélkül táborozó keresztény hadat Szeged alatt szétszórta, a várost pedig kirabolta és fölgyujtotta. Tehát 1552-ben járt Szegeden Kis Kampó, mint a temesvári lovascsapat vezetője. Ime, a három lényeges történeti motivumot: Losonczitól való segélykérést, a temesvári segélycsapat megérkezését és Kis Kampó szegedi vitézkedését, a mi tulajdonképen 1552-ben történt, némely történetírók időrendre nézve alaposan összezavarták és Palugyai Imre 1542-re,[4] Reizner János pedig 1543-ra tette azt, a mi 9—10 évvel később — 1552-ben — ment végbe a valóságban.

Hátra van még a negyedik kérdés, hogy a budai török sereg

[1] Tinódinál: Király hadnagyi közt Nagy Kampó ott vala, Kinek Aldani Bernáld neve vala, Öcscse Kis Kampó vitéz vélök vala. Neve Alonsopéres (Alonzo Perez) Sajanedráról vala. Erdély históriája: 736—740. v. s. *Régi Magyar Költők Tára.* III. 30. — Tinódi Aldanát „Magister de Kampo-"nak is írja. Szegedi veszedelem: 46. v. s. u. o. III. 62. A spanyol zsoldos sereg vezére Nagy Kampo volt, azaz „Bernaldus Aldanus dux hispanorum militum ac magister, ut vocant campi" (Verancsics: VII. 109.) — Forgách Ferencz is említi, hogy Aldana és Perez testvérek voltak: „Bernaldum Aldanum et Alonzum Perez Saiavedrarollam fratres, quorum ille cohortis Hispanorum, hic ducentorum equitum ungarorum praefectus" (u. o. 18. l.), azonban Aldana és Perez nem voltak testvérek. Forgách is azt mondja: „Alonsus Perez, quem Ungari Kis campum appellavere" (u. o. 33. l.).

[2] *Hadtörténelmi Közlemények* 1896. évf. 483. l.

[3] U. o. 1896. evf. 321—325. l. — Márky Sándor: *Arad vármegye története.* I, 545. l. 2. jegyz.

[4] Ifjú Palugyai Imre (*Magyarország leírása.* II. 185. l.) előadása e tévedésen kívül még egyéb naiv, népies részletet is tartalmaz a szegedi „Pribék" nevű árulóról stb.

1543-ban Szegedre jött-e és földúlta-e a várost? Itten a szerző a XVI. századbeli egyik névtelen török történetíróból merített, a ki azonban megbízhatatlan kútfő, mivel könyve téves adatoktól hemzseg. Többi között Belgrád és Szeged elfoglalását 1524-re teszi, holott az előbbeni 1521-ben, az utobbi 1542-ben történt és már ez is mutatja, hogy e török író a hitelességet teljesen nélkülözi.[1] A mit a rosszul értesült török krónista a szegedi vár megszállásáról, a budai török had segélyül érkezéséről, a lakosság leöléséről és a megmaradottak kiűzéséről ír, az mind az 1552. évi „Szegedi veszedelem"-re vonatkozik, mert az 1552. évi márczius 1-én — épen farsang napján — történt az, a mint már föntebb előadtam, hogy a budai pasa előbb a szegedi mezőn Aldana és Perez spanyol-német s Bakics Péter és Tóth Mihály magyar csapatait szétugrasztotta, azután a várost katonáival kiraboltatta és fölgyujtatta.

Véleményem szerint tehát a történeti valóság az, hogy Szegedet a törökök nem erőszakkal foglalták el, hanem a város 1542. év őszén önként adta meg magát. Amhát pasa 1542. évi október 16-án Zákány István főbírót és az esküdt polgárokat a sárközi táborba hurczoltatta,[2] a hol a pasától tetemes váltságdíj és könyörgések által életöket megvásárolták s meghódoltak és a hűségesküt letették a szultán vezérének. Elhagyott helyzetökben ez volt a legészszerűbb, a mit tehettek, mert ezzel megmentették polgártársaikat és családjokat a rabságba hurczolástól. Amhát pasa a letett hűségeskü fejében három hónapi halasztást adott a főbírónak, hogy addig török hadak nem vonulnak be a városba,[3] de minden arra mutat, hogy a törökök ez igéretet nem tartották meg és 1542. év őszén a török csapatok végképen beszállottak a városba és azt ellenállás nélkül kézrekerítették.

A szerző azt is alaptalanul vitatja, hogy a törökök által kijavított régi szegedi királyi vár újraépítése 1543-tól 1545-ig teljesen és kizárólag a török kincstár költségén történt (I. 109., 111.), a mi ismét tévedés, mert pozitiv bizonyíték van arra, hogy a szegedi várat Fráter György — Buda elvesztése után — még 1542-ben a Nagy-Váradról küldött kőművesekkel kijavíttatta, oly módon, hogy a falakat körös-körül tizennyolcz láb vastagságban újra fölrakatta.[4] A tény itten az, hogy a törökök több évig tartó munkával a Fráter György által kijavított régi vár köré nagyobb terjedelmű erődöket építettek.

[1] *Századok.* 1870. évf. 305. l.

[2] Zákány István főbíró és a szegedi tanács 1542. október 16-án kelt levelei. *Történelmi Tár.* 1878. évf. 512. l.

[3] Lásd Fráter Györgynek 1542. október 29-én I. Ferdinándhoz intézett levelét. *Tört. Tár.* 1878. évf. 526. l.

[4] Castaldo a vár kijavításáról 1552. márczius 2-án a következőket írja: . . . „De fortificatione autem ipsius arcis, ab his, qui eam viderunt, ita comperio, quod muri circumquaque sint in crassitudine pedum decem et octo, ad quos construendos superioribus annis frater Georgius ex Waradino fabros murarios transmisisset" . . . . . *Szeged tört.* IV. 151.

Abádi Benedek Sárvárott működött nyomdáját sohasem telepítette Szegedre (I. 115.), mert Abádinak sohasem volt Sárvárott nyomdája, hanem Nádasdi Tamás horvát bán — később nádor — saját birtokán Új-Szigeten (az oklevelekben: Insula Nova) Sárvár mellett — Vasmegyében — 1537-ben a második magyar nyomdát berendezvén,[1] ebben utóbb könyvnyomtató mesterül Abádi Benedeket alkalmazta, a ki a nyomdászatot a krakkói nyomdában tanulta. Az új-szigeti nyomda még 1541-ben fönállott, de már 1542-ben megszűnt[2] és nem felel meg a történeti igazságnak az, hogy Abádi Benedek, a ki 1545-ben Szegeden hitújítóul lépett föl, a nyomdát is Szegedre telepítette volna, a mi egyébként nem is az övé volt. Ennek ellenére a szerző Abádi Benedek szegedi nyomdájának létezését több helyütt légből kapott okoskodással igyekszik bizonyítani, de azon föltevése, hogy a többi hitújító példájára Abádi is állíthatott vándornyomdát Szegeden (III. 344—346.), csak akkor volna elfogadható, ha a szegedi vándorsajtó nyomtatványaiból igazoló példány maradt volna fönn, ámde ennek — vagy más megbízható adatnak — hiányában a XVI. századbeli állítólagos szegedi nyomda létezését nem lehet igazolni, annyival inkább, mert a XVI. századbeli hazai könyvnyomtató-műhelyeket pontosan ismerjük és azok között Abádinak szegedi nyomdája nem fordul elő.[3]

Az 1552. évi „szegedi veszedelem" elbeszélésében néhány tévedés fordul elő s például a hadjárat előkészítésének részletei felől is csalódásban van. Egyebek közt azon erősködik, hogy Tóth Mihály előbb Castaldhoz fordult tervével, majd Aldana tábornokkal közölte szándékát, de mind a ketten elutasították, mire azután 1552. év elején — midőn Castaldo Debreczenben megfordult — kalandos vállalatát újra előadta neki (I. 122—123.), a mi nem így történt, mert Castaldo 1552. év elején nem járt Debreczenben, sőt az egész 1552. évben Erdélyből a lábát ki sem húzta. A Castaldo és Tóth Mihály között lefolyt tárgyalás másképen történt. Az Erdély átvételére küldött Castaldo 1551. évi május 26-án indult el Egerből és junius 3-án ért Debreczenbe, a hol Báthori Endre és Nádasdi Tamás királyi biztosok 500 huszárral várakoztak rá, hogy Erdélybe kisérjék. Tóth Mihály 1542-ben Szegedről Debreczenbe menekült és ettől kezdve családjával együtt állandóan ott lakott és először Báthori Endrével és Nádasdi Tamással közölte tervét s a királybiztosok őt Castaldo figyelmébe ajánlották. A tábornok meghallgatta Tóth Mihályt, de elutasította őt, mert Castaldo küldetésének Erdély átvétele volt egyedüli czélja. Tóth Mihály hajdúival 1551. évi november hóban Lippa ostromában részt vett és a lippai táborban Báthori Endre jelenlétében másodszor jelent meg Castaldo előtt, a ki

[1] Az első magyar nyomda alatt Karai László budai prépost budai nyomdáját értem, melyben Hess András német könyvnyomtatómester működött.

[2] Ballagi Aladár: *A magyar nyomdászat történelmi fejlődése.* 34—39. l.

[3] U. o. 39—40. l.

most már megigérte, hogy mihelyt Lippa vívását befejezte, a kivánt segélycsapatokat — Szeged visszavétele czéljából — rendelkezésére fogja bocsátani.[1] Előbb azonban a királyi jóváhagyást kellett a vállalathoz kikérnie és mihelyt ez megérkezett, azonnal utasította Aldanát, a ki várparancsnoknak Lippán maradt, hogy a rendes csapatokkal támogassa Tóth Mihály vállalatát. Ezek a szegedi hadjárat előkészítésének hiteles előzményei.

Tóth Mihály a szegedi kudarcz után sem lett hitelvesztett egyén (I. 131.), sőt a csüggedni nem tudó szegedi hajdúvezér ezután is tevékeny működést fejtett ki. Ő volt az egyetlen, a ki a magára hagyott Losonczi István temesvári hősnek segélyt vinni törekedett. Ezután 1552. augusztus hónapig 200 hajdújával a lippai őrségben szolgált. Miután Aldana Lippa védműveit — mielőtt törököt látott volna — gyáván levegőbe röpítette, Tóth Mihály régi bajtársának, Patócsi Ferencznek várába, Gyulára húzódott. Még 1553 ban is a tettek mezején szerepelt és lassanként elszegényedve, igazi végvári harczos lett belőle. 1553. évi junius hóban megfogyatkozott vitézeivel a gyulai őrségben szolgált Mágócsi Gáspár parancsnoksága alatt. Itten a zsold elmaradása miatt lovascsapata fogyton-fogyott és á junius 28-án szerkesztett zsoldjegyzék szerint a már 25 főre leapadt csapata után 75 forint zsoldhátralék járt neki.[2] Hol és miként végezte pályáját a cselekvésre mindig vállalkozó merész szegedi hajdúvezér, azt épen a város monographusának lett volna kötelessége újabb kutatással kinyomozni.

A hol a szerző a katonai dolgokról ír, ott jobbára teljesül rajta is Salamon Ferencz azon mondása: „A katonák nem eléggé historikusok, a historikusok nem eléggé — katonák.“ Ámbár a „hadműtan“ elveit gyakran emlegeti, mégis az 1686. évi április 24-én vívott szegedi csata leírása nála zavaros és hibás (I. 166.), mert a keresztények a meglepő támadással csak a tatár tábort ugratták szét, a török sereg és Thököly hada rendben fejlődött föl a csatára és szabályszerű harczalakzatban rendes taktikai csatát vívtak, de a jobban vezetett kereszténveknek nem tudtak helyt állni.[3] Erős csalódás az is, hogy a császári tüzérség 1686. évben a szegedi vár ostrománál, miután a vasgolyók elfogytak, kőgolyókat faragtatott és azokat használta, míg ismét vasgolyókat kapott (I. 170.), mert a császári tüzérség már annyira fejlett volt, hogy a kis-

[1] V. ö. Ascanio Centorio: *Della guerra di Transilvania*. Velencze, 1566—69. és 157. l. — Centorio műve az 1552. évi szegedi hadjáratra több becses támpontot szolgáltat, a mi nélkül a szegedi eseményekről tiszta képet alkotni nem lehet. — Egy névtelen — de valószinűleg Báthori Endrétől származó és 1552. évi február 28-án Nádasdi Tamáshoz intézett tudósítás is bizonyítja azt, a mit a lippai tárgyalásról Centorio mond és e névalaíras nélküli tudósítás idevágó passusa így szól: . . . „Rerum novarum nihil habemus, præter recuperationem Zeghedini. Res hæc medio illius Michælis Thót, cum quo sub Lippa et ante (!! tudniillik Debreczenben) negotium tractaveramus, tandem ad effectum est deducta“. . . . *Régi Magyar Költők Tára*. III. 421.

[2] Borovszky: u. o. I. 192.

[3] Rónai Horváth Jenő: *Magyar hadi krónika*. II. r. 255. l.

öblű, réstörő ágyúkhoz kőgolyókat nem lehetett használni, hanem 24 fontos robbanó vasgolyókat használtak azokhoz. E robbanó golyók vashéjait Bécsben és Berlinben készítették s a táborban töltötték meg robbanó anyaggal. A törökökhöz is elhatott már ez az újítás és a XVII. század végén csupán a régi 150 éves nagyöblű mozsarakhoz használtak kőgolyókat.[1] A szegedi sánczokban talált kőgolyókat tehát 1686-ban nem a császári tüzérek, hanem magok a törökök használták.

Minden történeti tankönyvben előfordul, hogy a karlóczai békét nem 1698-ik évben kötötték meg (I. 182.), hanem 1699. évi január 26-án. Az állítólagos régi szegedi főkapitányságnak semmi emléke sem maradt fönn, mert ez a főkapitányság sem a mohácsi vész előtt, sem azután nem létezett. Ez is csak olyan tájékozatlanság szüleménye, mint a külön „temesi bán", a kinek hatáskörével a szegedi főkapitányságot a szerző egyenlőnek veszi (I. 179.). 1716. előtt sem „temesi bán"-ság, sem „temesi gróf"-ság nem létezett, mert a comes Themesiensis-t még 1552 ben is magyarul — igen helyesen — temesmegyei vagy temesvári ispánnak mondták és a temesi ispán egyúttal „az ország alsó részeinek főkapitánya", nem pedig „temesi bán", vagy „temesi gróf" volt,[2] annál inkább, mivel a grófi és bárói rangot hazánkban először az ausztriai házból való királyok kezdték osztogatni a XVI. század második felében. Azért a szerző Kinizsi Pált is helytelenül nevezi hol temesvári főkapitánynak (I. 83.), hol temesi grófnak (IV. 81.), mert ő is a temesi ispán s az alsó részek főkapitánya tisztségét töltötte be.[3] Báthori István comes-t sem lehet még 1522-ben gróf-nak mondani (I. 63.). Ozorai Pipó comes Temesiensis (IV. 47.) sem temesi gróf (I. 81.), hanem temesi ispán, Sárszegi István se „szegedi gróf" (I. 36.), hanem a szegedi sókamara ispánja (comes camerarum salium Zegediensium). Báró Kybá-t „őrnagy"-nak nevezi (I. 209.), holott az oklevélben nem major, hanem colonellus (. . . „domini colonelli Kiba . . .), vagyis ezredes fordul elő (IV. 236.). Azon állítást pedig csakis irálybeli lapsusnak tekinthetjük, hogy mivel Eugen herczeg a zentai győzelem után főhadi szállását Szegedre helyezte, egyúttal a sebesülteket is oda hordatta és a győzelmi jelentéseket Szegeden iratta, azért „Szeged nevéhez tapadt a zentai győzelem dicsfénye" (I. 194.). A positiv igazságokat kutató történetírásban annak sincsen helye, hogy a De la Croix Paitis térképén levő házcsoportokból a Szeged 1695. év körüli kiterjedésére és népességére következtetést von, oly módon, hogy „az árvíz előtti telekfölosztást alapul véve" — a mikor Szegednek épen 70,000 lélek

[1] Károlyi Árpád: *Buda és Pest visszavívása 1686-ban.* 244., 252., 267. l.

[2] Verancsics 1552-ben Losonczi Istvánt egyszerűen „temesvári ispány"-nak nevezi. Mártonfalvi Imre emlékirata is azt mondja, hogy Losonczi Istvánt a „temesvári ispánság"-ra választották. *Magyar Tört. Emlékek.* II. oszt. XXXI k. 163.

[3] Kinizsi ugyanazon állást foglalta el, a mit később Petrovics Péter, vagy Losonczi István és czíme volt; „comes Themesiensis generalisque et summus capitaneus partium regni Hungariæ inferiorum." Reizner János: *Szeged tört.* IV. 81.

lakója volt! — mosolyra méltó módon kisüti, hogy 1695. táján összesen 1040 háztelek, esetleg ugyanannyi lakóház létezett és minden lakóházra átlag hét lelket (!) számítva, 6405 főt állapít meg. E lélekszámhoz az idegen betelepülőket és a katonaságot hozzá véve, az összes népességet 9000 főre becsüli (I. 184—185.). Az ilyen combinálásnak komoly munkában csak akkor lehet némi értéke, ha egykorú és hiteles összeírások biztos adatai maradtak fönn, ámde a szerző egy üres, puszta térképről okoskodik és e térképről is azt kénytelen bevallani, hogy maga sincsen tisztában azzal, hogy a De la Croix Paitis térképe az 1695. év körüli időben, vagy az 1712. évi árvíz előtt vagy után tünteti-e föl a várost (I. 185. 1. jegyz.) és mégis ilyen értéktelen számításokba bocsátkozott.

A szegedi boszorkányüldözések — a melyeket túlságos hosszasan (I. 338—362.) tárgyal — a monographia művelődés-történeti részébe és nem a város külső történetébe tartoznak, mert hiszen a boszorkányperek a városnak mult századbeli lendületére fejlesztő hatást nem gyakoroltak, hanem Szeged akkori népének erkölcsi és szellemi állapotára s főképen sajátlagos népéletére vetnek szomorú világot. Ezenkívül a szerző a boszorkányüldözések okainak kutatásában hamis következtetésekre jut, mert nem felel meg az a ténynek, — hiába erőlködik a szerző annak bebizonyításában — hogy a városba telepített s az őslakosságot elnyomni akaró idegenek hatalmi törekvése, továbbá a hatóságnak a kunpuszták sikertelen pereskedése és végül gróf Nádasdi László csanádi püspök azon igyekezete, hogy Szeged polgárait a kegyúri jogok gyakorlásától elüsse, idézte elő a rémes boszorkányüldözéseket, mivel ha az idegenek hatalmi törekvései, a kunpuszták és a kegyúri jogok miatti pereskedések elő nem fordulnak, „a boszorkányüldözések aligha törnek ki, vagy legalább is nem lépnek föl olyan elemi erővel“ (I. 342—343.). Ez ismét igen alapos csalódás, mert nem ezek a helyi dolgok támasztották a szegedi boszorkánypereket, sőt még nem is fokozták a boszorkányüldözések erejét és nem lehet e téves egyéni motivumokban keresni annak rugóját, a mi Szegeden is és az egész keresztény világban a babonaságból, a boszorkányi bűvölés erejében való tévhitből, a sötét értelmi tudatlanságból és a fölvilágosultság teljes hiányából eredt. Egyébként a szerző a szegedi boszorkányüldözések ismertetésével érdemes munkát végzett, különösen azzal, hogy a periratokat az okmánytárban egész terjedelmökben közölte és így azokat a tudománynak könnyebben hozzáférhetővé tette.

Az I. kötetben a boszorkányüldözések kora után II. Lipót koronázásáig (1790) beszéli el a város történetét, de e részben is sok a nem szegedi tárgyú dolog. Egyik fejezetnek a „Fejlődés első nyilvánulásai“ sokat igérő czímet adta, de ezzel ellentétben csupa merő pusztulással és nyomorúsággal találkozunk, miután 1715-től 1790-ig inkább az ár-

vizek, tűzvészek, tiszai partszakadások, pestisek és sáskajárások elbeszélésére fektet súlyt és a szatmári béke után beállott állandó békés idők fejlődésének eredményeit, a város népének gyarapodását és szorgalmának vívmányait csak imitt-amott tudja bemutatni. Csupán egy-egy törökkorbeli romtemplom fölépítése, a piaristák és minoriták betelepülése, a plébániák ügyének szabályozása, nemzetiségi viszályok a város ősi népe és a betelepült német, szerb lakosság között, a tisztségek betöltéséből és a szomszéd birtokosokkal fölmerült határvillongásokból eredő pereskedések hosszas ismertetésére vet ügyet, mivel egyebekre a város levéltárában adatot nem talált, külön levéltári búvárlatot pedig e korszakra sem teljesített.

A II. kötet a város történetének 1790-től az 1879-iki árvíz-pusztításig terjedő részét foglalja magában, de itten is a XIX. század negyvenes évéig a sok tűzvész, árvíz, éhinség, cholera és egyéb járvány uralkodik, másodsorban pedig a Marostorkolat rendezése és a Tiszaszabályozás ügyének, Vedres István, Paleocapa, Vásárhelyi Pál és Széchenyi István terveinek műszaki szempontból való részletes ismertetése áll előtérben, ellenben Szegednek e századbeli bővüléséről, szépüléséről és városias irányban való fejlődéséről helylyel-közzel csak röviden emlékezik meg. De a monographia azon részlete, a mely a szabadelvű eszméknek Szegeden való terjedését és a megindított haladást tárgyalja, gondosabban van írva, valamint az 1848—49-diki önvédelmi harcznak, önkényuralomnak és a Bach-korszaknak azon eseményeit, a melyek Szegedet közelebbről érintették, jól ismerteti, úgy hogy az egész monographiának ez a legsikerültebb része.

A mű III. kötete a város művelődéstörténelmét öleli föl. A helytörténeti műveknél azon kötetnek kell a legbecsesebb anyagot magában foglalnia, a melyik a vármegye vagy város belső életét s az egyes korszakokban elért anyagi és szellemi haladás eredményeit mutatja be és néhány jól szerkesztett újabb monographiánknál ez a rész tényleg a hazai művelődéstörténelemnek bőséges forrásgyüjtményt szolgáltat. Ámde Reizner János munkájának III. kötete nem ilyen értékű és nagyon csalódunk, ha abban valami sok új művelődéstörténeti anyagot keresünk, mert e kötet, a modern szegedi közművelődési- és jótékony egyletek, kaszinók, egészségügyi intézetek, elemi-, ipar- és középiskolák s pénz-intézetek fejlődésének kivételével, jobbadán ugyanazokat az adatokat tartalmazza, a melyeket az előző két kötetben olvastunk, úgy hogy a város 1825. előtti belső története nem más, mint nagyrészben az I. és II. kötet anyagának ismétlése, melyben az előbbeni köteteknek nem mindig megbizható adatait új czímek szerint csoportosítja. Ezenkívül itten is az össze-visszaforgatott, háromszor-négyszer ismételt állításaiban végzetes botlások fordulnak elő. Ezek közül néhányra az ügy érdekében ismét rá kell mutatnom.

Így például a szegedi hospesek gazdálkodásánál egyik tévedést a másikra halmozza és a többi közt alap nélkül vitatja, hogy a szegedi hospesek, a kik csak a tatárjárás után, 1247. évben merülnek fel, „szabad birtokosok“ és földjeik „szabad birtokok“ voltak, mert hiszen fentebb már láttuk, hogy a hospesek a szerző felfogásával ellentétben nem voltak szabad birtokosok, hanem mint „vendégek“, a király birtokát képező Szeged városban éltek, a királynak adót (census) fizettek és e mellett a kir. kincstárnak személyes szolgálatot is tettek és nem is voltak mind földmívesek, legalább a Mátyás király kora előtti szegedi hospesekről nem lehet kimutatni, hogy kizárólagosan földmívelésből éltek volna. Épen azért a szerző azon állítása sem helyes, hogy a „régi szegedi hospesek . . . a magyar géniusz szellemében és még a nomád viszonyokkal egyezőleg újabb és újabb területeket szállottak meg és vettek mívelés alá s a már kiélt és kihasznált földeket bizonyos időre elhagyva, pihentették. Tehát a letelepedés és polgárisodás daczára is a nomád állapot egyenlőre fenmaradt. Ezért kellett a szegedi gazdáknak az az óriási terület, az a kiterjedt birtok, melylyel a város már a legrégibb időktől fogva birt“ . . . (III. 419.). Azonban a szegedi hospesek még Zsigmond király idejében is iparosok, sószállító fuvarosok, hajósok és kereskedők voltak és a kik őstermeléssel foglalkoztak, azoknak is a várostól távol, a Szerémségben, a kamanczi, kő-szent-mártoni és pétervárади hegyekben voltak szőleik és a város közelében csupán a Tiszán túl, a mai újszegedi részen volt némi kis földbirtokuk, a mely a szőregi, szent-iváni és gyálai nemesi falvak határai miatt ez irányban tovább nem terjeszkedhetett. Azután eltekintve attól, hogy a földmíves nép sem hazánkban, sem másutt a világon nem él a nomád pásztorok módjára ide-oda vándorolva és a magyar alföldön is a XV. században az egyházi és világi uradalmaknak sűrűn egymás mellett fekvő falvai miatt a földmívesek nem vándorolhattak már egyik helyről a másikra, legfölebb a jobbágyok költöztek át egyik földesúr határáról a másikéra, a szerző nagyon csalódik abban, hogy Szeged városnak a törökök hódítás előtt kiterjedt birtoka lett volna és hogy a szegedi gazdáknak a Duna-Tisza között óriási terület állott rendelkezésükre, a mint a kiélt földeket kedvükre elhagyogatták volna és helyettük újakat törtek volna fel, mert a hol most Szeged város jelenlegi külbirtokai fekszenek, ott a mohácsi vész előtt a Csongrád vármegyéhez tartozó földesúri jobbágyfalvak egész sora feküdt és akkor Szent-Péter (ma puszta a horgosi határban), Röszke, Szent-Mihály, Dorozsma, Serkéd, Sövényháza, Győ, Fark és Tápé falvak határgyűrűje fogta körül a várost. E helységeket északról viszont Szer, Ányás, Dócz nemesi falvak, továbbá Mámahomokja, Csengelteleke (ma Csengele), Kempecz, Átokszállása, Ötömös, Csólyosszállása, Asszonyszállása, Baltaszállása stb. kunpuszták második gyűrűként övezték,

minél fogva a török hódítás előtt a szerző által elképzelt szegedi „kiterjedt birtok“ és „óriási terület“ egyszerűen nem létezett.

Erősebb boltás az, hogy Szeged város követei az 1514. évi budai, 1518. és 1519. évi bácsi stb. országgyűléseken elmondott sérelmeik között „a fekete sereg garázdálkodásait is érzékenyen elpanaszolták“ volna (III. 47.), mert hiszen — mint előbb láttuk — II. Ulászló király a fekete sereget még 1492. évben feloszlatta és az első magyar állandó hadsereg zsoldos vitézeit szélnek eresztette [1]

Egyik helyen azt mondja, hogy „Szeged nagy fia, Kis István és ennek barátja, Abádi Benedek 1542-ben a wittenbergi akadémiát végezve, Szegedre jött s még akkor, mint a lutheri irány követői, nagy sikereket arattak“ (III. 33.), másutt pedig azt állítja, hogy a hitújítás korában híressé vált wittenbergi akadémiára sok szegedi tanuló iratkozott be. Így 1538-ban Jakab, 1542-ben a híres szegedi Kis István. Ugyanakkor tanult ott Abádi Benedek is és ekkor keletkezett köztök a benső baráti viszony (III. 227.). Harmadik helyen pedig azt vitatja, hogy „Abádi és Kis István nyitottak ugyan új iskolákat (Szegeden), de ezek is rövid életűek lehettek“ (III. 229.). Ez állításokban nem kevesebb mint, négy nagyobb tévedés fordul elő. Ugyanis:

1. Szegedi Kis István és Abádi Benedek 1542-ben még nem végezték el a wittenbergi akadémiát, sőt oda 1542-ben be sem iratkoztak, miután Abádi Benedek, Luther és Melanchton igéinek hallgatására három honfitársával, Szegedi Kis István, Heltai Gáspár és Kopácsi István hitújítókkal együtt csak 1543. évi márczius 22-én iratkozott be a wittenbergi akadémiára.[2]

2. Szegedi Kis István és Abádi Benedek 1542-ben nem jöttek Szegedre és itten 1542-ben lutheri irányban nem tanítottak, mivel Abádi Benedeket csak 1545. évben ordinálták a wittenbergi egyetemen [3] és Szegedi Kis István is csak 1545-ben[4] tért haza Wittenbergből és tudva van az is, hogy Abádi Szegeden csak 1545-ben tanított mint reformator mind a templomban, mind az iskolában, de akkor sem Szegedi Kis Istvánnal együtt, hanem egyedül.[5]

3. Szegedi Kis István sohasem nyitott Szegeden iskolát és

4. — a saját szülővárosában mint hitújító sohasem terjeszté az új tanokat, hanem a mint 1545-ben Abádival együtt hazatért, Abádi

[1] Horváth Mihály: i. m. III. 260. l.

[2] Ballagi Aladár: u. o. 40 l. — Szegedi Kis István 37 éves korában, 1543. évi márczius 22-én írta be nevét a wittenbergi egyetem jegyzőkönyvébe. Földvári László: *Szegedi Kis István élete.* 18. 20. l.

[3] Gyalui Torda Zsigmond Eperjesről 1546. évi decczember 25-én azt írja mesterének, Melanchtonnak: „Abádi Benedek szép tudományú és feddhetlen életű ember, a ki ez előtti esztendőben (1545.) ordináltatott Wittenbergben, Szegeden, mely a Tisza mellett leggazdagabb és népesebb város, mind az iskolában, mind a templomban a pasa előtt nagy kedvességgel tanít“ . . . *Történelmi Tár.* 1885. évf. 526. l.

[4] Földvári László: u. o. 23. l.

[5] Gyalui Torda Zsigmond fönti levele.

a pasa oltalma alatt Szegeden egymaga kezdte el az új vallás hirdetését, Szegedi Kis István pedig ugyancsak 1545-ben „körmösebb dologhoz" nyúlt és a reformatiót Szent Gellért utódainak székhelyén, Csanádon, az ősi püspökség központjában kezdte el terjeszteni,[1] a hol a püspöki szék a szegedi születésű Gerván János halála óta üresen állott, de még 1545. év végén Szegedi Kis Istvánt meghívója és eddigi védője, a horvát származású Perusics Gáspár, a csanádi püspöki javak kezelője, sógorának, Fráter Györgynek parancsára Csanádról elűzte, a csanádi protestáns egyházat és iskolát pedig szétverte. A félholtra kínzott reformátor ekkor sem tért haza Szegedre, hanem Gyulára távozott, a honnan egy évi buzgó apostoloskodás után, 1546. vége felé a czeglédi egyházhoz hívták meg, a hol két évig és hat hónapig lelkészkedett.[2] Innen 1549 ben Makóra ment át, de csak tartózkodásra, a hol a hitújítással tartó Petrovics Péter temesi ispán követeivel találkozott, kik értesülvén, hogy hivatal nélkül van, tüstént meghívták a temesvári iskola vezetésére,[3] a melyből azután az erős katholikus érzelmű új temesi ispán, Losonczi István 1551. évi augusztusban űzte el.[4] Hosszas bolyongás után most Lippán keresztül Mező-Túrra menekült és még 1551. évben ott talált foglalkozást.[5] Nem egészen egy évi működés után Békésre ment át, a honnan alig félévi lelkészkedés után, 1552. év tavaszán Nagy Kampó (Aldana) katonái űzték el. A tolnaiak hívására 1552. év végén a Dunántúlra ment át és végkép megvált a Tisza vidékétől.[6] Ime, tehát ebből kitűnik, hogy „szűkebb hazájában" hitújító minőségben nem működött és még eddig nem sikerült megbizható adatokkal kimutatni azt, hogy szülővárosában is hirdette az új tanok ismeretét. Ennélfogva a szegedi reformált egyház első apostolának semmiesetre sem a város jeles fiát, Kis Istvánt, hanem a „jött-ment" idegent, Abádi Benedeket kell tekintenünk. Bizonyító adat hiányában azt sem tudja igazolni a szerző, hogy Abádi még 1552-ben is Szegeden pásztorkodott és hogy ő volt az a lelkész, a kit Tóth Mihály hajdúi a pasa pártfogása miatt a városból kikergettek, azt még kevésbbé, hogy az előzött lelkész a kudarcz után valószínűleg visszatért Szegedre (III 345.), mert Tinódi, a kitől ez az adat vétetett, nem mondja azt, hogy a „jámbor prédikátor", a kit a hajdúk a „városból kiküldtek" — Abádi Benedek volt[7] s bár sajnáljuk, hogy azon jámbor prédikátort, a

[1] „A csanádi püspöki lakot és templomokat az új tannak hódoló Perusich Gáspár védszárnyai alatt a Wittenbergből honába visszatért, szegedi születésű Szegedi Kis István foglalta el és az új hitvallás terjesztésére nyitott iskolában tanított." Oltványi Pál: *A csanádi püspöki megye birtokviszonyainak rövid története.* Szeged, 1867. 12. l.

[2] Földvári László: u. o. 24—35. l.

[3] U. o. 39—41. l.

[4] U. o. 59 l.

[5] U. o. 62—63. l.

[6] U. o. 69. l.

[7] Tinódi: *Szegedi veszedelem.* 114. v. s.

kit Tóth Mihály Szegedről kiűzött, nem ismerjük,[1] hanem azért nem foghatjuk rá, hogy Abádi volt az illető.

Nagy történeti járatlanság nyilatkozik abban is, hogy Zsigmond király korában Szegeden és az itteni Ferencz-rendű barátok közt a bogumilség erősen gyökeret vert; ezt Bertrandon de la Brocquière burgundi lovagnak (nem: „franczia utazó") és lovászmesternek azon állításából, hogy a szegedi franczi skánusok (nem: „karmeliták") templomában[2] hallgatott miséről azt találta, hogy az „egy kevéssé magyaros modorban végeztetett" (III. 10—11.), következtetni nem lehet, annál inkább, mivel a bogumilség nem a magyarság között terjedt el, hanem specialis bosnyák tévtan és boszniai eretnek secta volt, melynek hívei kivétel nélkül a szlávok közül kerültek ki. Az alföldi magyarság között inkább a husszita tanok kaptak lábra, de hogy a husszitismus Szegeden elterjedt volna, adat hiányában nem lehet bizonyítani, mert azért, hogy a bogumilség és husszita tévtanok kiirtására küldött vasmarkú inquisitor, Marchia Jakab[3] Szegeden is megfordult, nem lehet azt következtetni, hogy Szegeden akár a husszitismus, akár a bogumilismus gyökeret vert volna. Azután az sem felel meg a ténynek, hogy az eretnekség kiirtására küldött Marchiai Jakab atya magyarországi tartózkodása alatt állandóan a szegedi kolostorban székelt és innen intézte az eretnekség kiirtását (III. 11.), mert 1432-ben a bogumilek fészkében, Boszniában személyesen fékezte meg tévtanhoz szító bosnyák franczi skánusokat, miután pedig a bázeli zsinat 1436-ban — tehát négy év mulva — ismét hazánkban küldte őt, ekkor Pécsett, Bácsott, Csanádon, Váradon és Erdélyben jelent meg, a hol ekkor a husszíták között csinált rendet és még az elhunyt eretnekek tetemét is fölásatta és megégettette. De hogy Szegeden is ilyen stílusban szétcsapott volna az itteni állítólagos husszíták között, arra sehol sem tudok nyomot.[4]

Vastag tévedés az is, hogy a Szent Erzsébetről nevezett plébániatemplomot — melyről a szerző nem tudja eldönteni, hogy a várban, vagy váron kívül állott-e — V. László király 1450 körül fogadalomból építtette volna, hogy atyjának 1444 évi szegedi esküszegését kiengesztelje (III. 28.), mert az 1450-ben épen tiz éves V. László még nem is volt hazánkban és 1453-ban vette át a kormányzást Hunyadi János országkormányzó kezéből; azután V. László atyja nem a legényember I. Ulászló volt, a ki 1444-ben a szegedi béke-esküt megtörte, hanem Albert király, a ki még 1439-ben meghalt.

[1] *Régi Magy. Költők Tára.* III. 421. l.

[2] A eredeti franczia szövegben Cordeliers szerepel, a mi nem karmelita, hanem franczi skánus barátokat jelent, tehát a franczia lovag az alsóvarosi ferencz-rendieknél hallgatta a misét.

[3] Nem picenumi Szent Jakab, mint a szerző írja, hanem Jacobus de Marchia, családi néven Giacomo di Montebrandone, a ki az anconiai grófságban született és 1726-ban szentté avatták. *Századok* 1893. évf. 620—621. l.

[4] *Századok* 1893. évf. 620—621. l.

A szerző az irodalmi és művészettörténeti dolgok tárgyalásában még kevesebb szerencsével járt el. Téves nézet az, hogy a belvárosi Szent Demeter-templom helyén előbb bizánczi módorú bazilika állott (III. 3.), mert az átépítés ellenére fönmaradt támasztó-oszlopairól látszik, hogy az őstemplom eredetileg csúcsíves építés volt és az első alapépítménynek ez tekintendő. A művészeti dolgoknál is — a hol adatai nincsenek — néha az alaptalan combinatiót hívja segítségül. Az 1522. évi tizedlajstrom szerint a szegedi Nagy-utczában lakó Stephanus Pyctor polgárt s az alsóvárosi templom főoltárán levő festményt, a Segítő Boldogasszonyt ábrázoló képet, összeköttetésbe hozza egymással és azt süti ki, hogy ez oltárképet hihetőleg Stephanus Pyctor készítette, a ki egyébiránt szobafestő volt. Ezzel azonban nem elégszik meg, hanem tovább halad a combinatio mesgyéjén, folyvást merészebben s mivel a fönti oltárfestményen az olasz iskola izlését véli fölfedezni, csakhamar készen van a helyi érdekű nagy művészi fölfedezéssel, hogy ennélfogva Stephanus Pyctor művészi kiképeztetését legalább is olasz földön, Velenczében, Florenczben vagy Rómában nyerte (III. 406.). Ime, tolla alatt az igénytelen szobapiktor elsőrangú festőművészszé emelkedett. Ilyen élénk képzelettel ugyancsak az 1522. évi tizedlajstromban szereplő Petrus Lapicidá-t és még tiz kőművestársát mindjárt egyúttal szobrászoknak megtehette volna és kimutathatta volna, hogy 300 év előtt egész művésztelep működött Szegeden. Szerinte Kelemen László az első magyar szintársulatot 1770-ben alakította (III. 336.), a mi voltaképen husz évvel később, 1790. évi október hóban történt.[1] Dugonics András szobrát nem Huszár Mihály (III. 409.), hanem Huszár Adolf szobrász mintázta.[2] A szerző ez utóbbi tévedése annyival inkább csodálatos, mivel a szobor bizottságnak ő is tagja volt és a szobor leleplezésekor az ünnepi beszédet épen a szerző mondta.

Az oklevelekben előforduló családnevek és magyar szavak olvasásában feltűnő hibákat ejt. Nála Pelényi Bálint (I. 143—145.) és Pilinyi Bálint (III. 93.) két külön személy gyanánt szerepel, holott ugyanazon egyén volt. Nem tudja, hogy Wessen Mihály karánsebesi kapitány (I. 108.) neve Vezsenyi-nek olvasandó, mert Szolnokmegyében fekszik Vezseny (az oklevelekben: Wesen, Wessen) falu, honnan a család eredetét nyerte.[3] Az 1453. évi oklevélben előforduló de Chyrked-családot Csürködi-nek olvassa (IV. 49.), holott Cserkedi-nek, vagy még helyesebben Serkédi-nek kell azt venni, mert a szegedi határnevek között ma is előfordul a régi Serked, Serkéd falu, mostan népiesen: Sörkéd és Serkéti puszta neve. A szőregi Chybak-család (IV. 19.) a mai írás szerint Czibak-nak, a szegedi Delchogh (IV. 22.) pedig Délczeg-nek lett

[1] Beöthy Zsolt: *A magyar irod. története.* 2-ik kiad. I. 822—823. l.
[2] Nagy Sándor és Farkas Antal: *Dugonics-album.* Szeged, 1876. 154. l.
[3] Csánki Dezső: u. o: I. 671. l.

volna irandó. A Valentinus Cherche (IV. 42.) és Valentinus Cherthe (IV. 66.), Mátyás király törtelszállási híres kun kapitánya a mai írás szerint nem Cserthe Bálint (IV. 66.), hanem Csertő Bálint. Beatrix királyné diósgyőri várnagyának nevét, az Albertus de Papia-t magyarosan Pápiai Albert-nek írja (IV. 85.) a Páviai Albert helyett, mert Pávia olasz városnak Papia volt a középkori latin neve.[1] A „Petro Moryzi-t" Móriczi Péternek fordítja (IV. 93.), nem vevén észre, hogy a „Petro Moryzi" dativus esetben áll és ebből látható, hogy magyarul csakis Móricz Péter lehet, annál inkább, mivel jól tudjuk, hogy a sövényházi Móricz családból Péter a XVI. század elején nádori ember volt és a csongrádmegyei Dorozsma, Szent-Mihály és Szelevény helységekben részbirtokai voltak.[2] Az Yzthary család nevét (IV. 134.) egy helyen Csatáry-nemzetségnek (I. 98.), másutt Szitári-nak (IV. 133.) olvassa, pedig világosan látható, hogy csakis az Isztári a helyes alak, és az Isztáriak Csanádmegye törzsökös családai közé tartoztak. Hol Pathochy (IV. 147.), hol Pátóchy (IV. 148.) szerepel nála Patócsi helyett. Az 1408. évi oklevélben levő régi szép magyar szót, a „felrewkeles"-t „felrökölés"-nek olvassa (IV. 16.) helytelenül a „felrévkelés" helyett, a mi a hordóknak a hajókból a révhelyre — a mi a vámolás helye is volt — felgurítását jelentette. A „vicus seu platea Lathran" nem azt teszi, a minek a szerző elcsavarja, hogy „latorján tér" (IV. 89.), hanem „Látrán-utcza",[3] a mi mégis egy kis különbséget tesz.

A történeti személyek neveinek írásában sem következetes és ötlet szerint írja azokat, például:

Hunyady János (I. 35.) és Hunyadi János (I. 36., 49.), Hunyady László (I. 35.) és Hunyadi László (I. 75.), Báthori István (I. 51.) és Báthory István (I. 81.), Báthori András (I. 63. 122.) és Báthory András (I. 125.), Kinizsi (I. 85.) és Kinizsy (III. 93.), Istvánfi (I. 87.) és Istvánfy (I. 90.), Tinódi (I. 117., 121.) és Tinódy (I. 111., III. 478.), Bornemisza (I. 89.) és Bornemissza (I. 108.), Kyba (I. 209., 210.) és Kiba (IV. 236.), Rákóczi Ferencz (I. 68.) es Rákóczy Ferencz (I. 170., 208.), Bonyhádi (II. 174. l. 2. jegyz.) és Bonyhády (II. 178.), Felekyné (III. 378.) és Felekiné (III. 385.). Így van a helynevek írásával is és hol szat*h*mári és hol szat*t*mári békét, hol szőr*eghi* és hol szőr*egi* uradalmat ír, figyelem nélkül arra, hogy a mai helyesírás elvei szerint nem írjuk többé a szavakat *th*- és *gh*-val. A következetlenség írásában annyira megy, hogy ugyanazon tárgyat minduntalan másképen írja, úgy hogy hol „Havi-Boldogasszony-templom (III. 11.), hol „havi boldogasszony tem-

[1] Liutprand cremonai püspök, a longobardok történetiró-ja, Páviát szintén Papia néven említi. Pertz: *Monum. Hist. Germaniae Scriptores* III. 290.

[2] Gyárfás István: u. o. III. 345. — Pesty Frigyes: *Magyarország helynevei:* 126. l. — *Csanádegyházmegyei Történelmi Adattár:* 1871. évf. 376. 423.

[3] Az 1522. évi tizedlajstromban egy „Kis latrán" nevű utcza (platea Kyslatran) (IV. 100) is szerepel.

plom“ (I. 95., III. 13.) szerepel nála. Irálya épen ilyen pongyola és száraz, e mellett még itt-ott logikátlan szerkesztés is fordul elő írásában „. . . ötven bombából repültek a tekék a falakra . . .“ (I. 215). E szerint a bomba nem más, mint ágyú, a mely a tekét röpíti, holott a bomba maga is robbanó ágyúgolyó.

A monographiához mellékelt illustrátiók közül több elmaradhatott volna. Ilyenek a szegedi várnak képzelet után készült képei, a melyeket a török krónikából vett, vagy a régi könyvkiadók leírások után rajzoltattak. Ez értéktelen metszvényekre, a melyek az újszegedi mezőségen a háttérben halmokat és hegyeket tüntetnek föl, kár a nyomdai költséget pazarolni. Ellenben nem fordított a szerző figyelmet arra, hogy a történeti emlékekben amúgy is szegény Szeged városnak néhány történeti értékű reliquiája, a milyen teszem azt a Mátyás király palástjából készült misemondó ruha s az alsóvárosi templom régiségei közül az úgynevezett „Szerecsen Mária“ és a Segítő-Boldogasszony képe a főoltáron, színezett képben mellékelve legyen a monographiához. Maga az alsóvárosi Mátyás-templom és annak szép csúcsíves menyezete, valamint a tápai templomnak csúcsíves szentélye is megérdemelte volna, hogy a szerző fölvételeket készíttetett volna rólok, hiszen Szegednek középkori csúcsíves műépítését jelenleg csupán csak e két épület képviseli.

A mű nyomdai kiállítása ellen lényegesebb kifogást nem lehet emelni a temérdek és gyakran botrányos sajtóhibán kívül, a melyekből a szerző az egyik kötet végén terjedelmes phalanxot állított össze, ez azonban nem a könyvnyomtató, hanem az írónak a bűne.

Véleményemet összegezve, szivesen elismerem, hogy a szerző évek során át nagy munkakedvvel dolgozott művén, továbbá, hogy igazi lelkesedés vezette tollát szülővárosa multjának megírásában, azonban — sajnálatomra esik kimondanom — a jó monographia-íráshoz a „lelkes szeretet“ még nem elegendő, hanem ahhoz a történettudományban való kellő szakképzettség, elfogulatlan kritikai itélőképesség és különösen a föllelhető összes levéltári anyagnak vasszorgalmú összehordása kivántatik. Sajnos, *Szeged monographiája* ez elengedhetetlen föltételek közül a legutóbbinak legkevésbbé felel meg. A város levéltára csak 1716 tól kezdődőleg ad bővebb adatokat, de a szatmári béke előtti időkre már vajmi kevés forrást szolgáltat, a szerző pedig elmulasztotta vállalatához a hazai levéltárak kincseit értékesíteni. Ez az oka annak, hogy a város beléletének egyik legtanulságosabb korát: a szatmári béke és a török hódítás előtti időket nem tudta földeríteni. Hiszen még a város alapításának idejével és körülményeivel sem tud beszámolni! Szeged népe a török hódítás előtt szép művelődési pályát futott meg, de az adatokban szűkölködő szerző a város ez ősi beléletére, önkormányzati és művelődési állására nem birt elég világ-

gosságot vetni. A szatmári békétől az 1848-ig eltűnt század rajza sem szerencsésebb. Erről pedig össze nem tartozó, apró, tárcza-szerű rajzokat adott monographiai keretben. Ennélfogva Szeged története nem öntudatos és kapcsolatos szerkezet, hanem csupán a szegedi és nem szegedi érdekű események száraz, töredékes egyvelegje. Egyébiránt az olvasó is az előadottakból eléggé meggyőződhetett, hogy a szerző, minden szorgalma és igyekezete mellett is, elsietett és hézagos művet alkotott és *Szeged monographiájának* olyan sok főbenjáró hibája van, hogy az minden tekintetben javításra, pótlásra, sőt egyes korszakok befejezetlen és fölületes tárgyalásánál fogva kiegészítésre szorul, olyannyira, hogy föltéve, ha Szeged közönsége második kiadás szerkesztésére határozná el magát és ha így a szerző a sok hiány pótlására módot nyerne, jobban tenné, ha a gyökeres revisióval, vagy alapos átdolgozással együtt mindjárt egy izzadsággal az egész művet újra írná.

Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézete
ÉRVÉNYTELEN
ÉRVÉNYTELEN
JÓZSEF TUDOMÁNY-EGYETEM
SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM MAGYAR TÖRTÉNETI INTÉZETE